

Zrinka Novak

O JEDNOM ČUDESNOM DOGAĐAJU I UTEMELJENJU BRATOVŠTINE SV. KRIŽA PROPLAKANOG U RABU U DRUGOJ POLOVICI 16. STOLJEĆA

Zrinka Novak
Odsjek za povijesne znanosti
Zavod za povijesne i društvene znanosti
Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti
Zagreb

UDK 272-78(497.561Rab)“15”(091)
272-145.55(497.561Rab)“1559”(091)
Prethodno priopćenje
Primljeno: 21.6.2021.
Prihvaćeno: 14.9.2022.
DOI: <https://dx.doi.org/10.21857/mnlqgr1dy>

U fokusu rada je razmatranje nekih aspekata pobožnosti stanovnika rapske komune potaknutih čudesnim događajem koji se zbilo 14. prosinca 1559. u crkvi sv. Antuna malog, od tada Sv. Križa, kada je, prema izvješćima onodobnih svjedoka, proplakao raspeti Krist prikazan na drvenoj slici. Na temelju relevantne literature te objavljenih i neobjavljenih vrela, u prvom redu prijepisa statuta bratovštine Sv. Križa proplakanog u Rabu iz Kaptolskog arhiva u Rabu, rapskih notarskih spisa iz Državnog arhiva u Zadru, apostolske vizitacije Augustina Valiera Rapske biskupije iz 1579. te nekih narativnih vrela, u radu je posebna pozornost pridana analizi utjecaja čudesnog događaja Kristova proplakanja na pojačan fenomen pobožnosti i štovanja Kristove muke, koji se manifestirao osnutkom bratovštine Sv. Križa proplakanog (1560.), promjenom titulara crkve sv. Antuna malog u crkvu Sv. Križa, uspostavljanjem novog blagdana Presvetih suza (Proplakanog Krista) u lokalnom liturgijskom kalendaru Rapske biskupije, pojačanim procesijama koje su se odvijale na gradskim ulicama u čast raspetog Krista, ostavljanjem legata *ad pias causas* bratovštini i crkvi Sv. Križa i drugim pobožnim izričajima.

Ključne riječi: čudotvorna slika, bratovština Sv. Križa proplakanog, rapska komuna, rani novi vijek, statut

Uvod

U razdoblju srednjeg vijeka i renesanse nije bilo neuobičajeno da su ljudi tog vremena pojedine nadnaravne i misteriozne događaje tumačili "znakovima" s neba i svojevrsnim upozorenjima "odozgor", koji su snažno utjecali na emotivnu, duhovnu i fizičku promjenu pojedinaca i društvene zajednice u cjelini, njihova ponašanja i uobičajenog načina življenja. O fenomenu čuda i čudesnim događajima nadnaravne prirode, koji su imali značajan utjecaj na religiozni i svakodnevni život srednjovjekovnog i ranonovovjekovnog društva, europska je historiografija ostavila značajan broj studija.¹ U okviru istraživanja čudesnog i nadnaravnog u navedenom razdoblju, historiografi su posebnu pažnju posvetili događajima vezanim za neuobičajenu pojavu tjelesnih tekućina na slikama, raskopima ili kipovima koji prikazuju svece, no ipak, glavni motivi navedenih sakralnih predmeta obuhvaćenih »misterioznim« znakovima pretežito se odnose na Krista ili Blaženu Djevicu Mariju.² Nadnaravne čudesne pojave koje su dovele do vidljive transformacije

¹ Fenomenima čudesnog, svetog i nadnaravnog u srednjovjekovnom i ranonovovjekovnom razdoblju bave se ponajviše europski historiografi, ali u posljednja dva desetljeća te teme zaokupile su i pojedine hrvatske povjesničare i povjesničare umjetnosti. Historiografi su se bavili uglavnom proučavanjem nekih aspekata religioznosti i vjerovanja u čuda. Izdvajamo nekoliko naslova: Peter Brown, *Society and the Supernatural: A Medieval Change*, *Daedalus*, god. 104, br. 2, Cambridge 1975., str. 133–151; Benedicta Ward, *Miracles and the Medieval Mind: Theory, Record, and Event, 1000-1215*, Aldershot 1982.; Pierre-Andre Sigal, *L'homme et le miracle dans la France médiévale (XIe-XIIe siècle)*, Paris 1985.; Lorraine Daston, *Marvelous facts and miraculous events in early modern Europe*, *Critical Inquiry*, god. 18, br. 1, Chicago 1991., str. 93–124; Caroline Walker Bynum, *Wonder*, *The American Historical Review*, vol. 102, br. 1, Oxford University Press 1997., str. 1–26; Jacques Le Goff, *The Marvelous in the Medieval West*, u: *The Medieval Imagination*, ur. Arthur Goldhammer, Chicago 1988., str. 27–44; Robert Bartlett, *The Natural and the Supernatural in the Middle Ages*, New York 2008.; Steven Justice, *Did the Middle Ages Believe in Their Miracles?*, *Representations*, god. 103, br. 1, Oakland 2008., str. 1–29; Benedicta Ward, *Miracles in the Middle Ages*, u: *The Cambridge Companion to Miracles*, ur. Graham H. Twelftree, Cambridge – New York 2011., str. 149–164; Peter Harrison, *Miracles, Early Modern Science, and Rational Religion*, *Church History*, god. 75, br. 3, New York 2006., str. 493–510; Zdenka Janeković Römer, *Mnoga lica i značenja srednjovjekovlja: baština prošlosti i suvremeni identitet*, u: *Thesaurus Archigymnasii. Zbornik radova u prigodi 400. godišnjice Klasične gimnazije u Zagrebu 1607–2007*, ur. Ivan Koprsek, Zagreb 2007., str. 500–508. Hrvatski hagiografi pretežito se bave proučavanjem kultova svetaca i svetačkim čudima u srednjem vijeku.

² Europski historiografi bavili su se fenomenom "čudesnog" i misterioznog kroz aspekt proučavanja vidljivih, tjelesnih znakova (ljudske tekućine: suze, krv, znoj) na slikama, kipovima i raskopima te općenito utjecajem nadnaravnih pojava na promjenu u prakticiranju pobožnosti lokalnog stanovništva. Vidi npr. Richard C. Trexler, *Florentine Religious Experience: The Sacred Image*, *Studies in Renaissance*, sv. 19, New York 1972., str. 7–41; David Freedberg, *The Power of Images. Studies in the History and Theory of Response*, Chicago 1989.; *The Miraculous Image in the Late Middle Ages and Renaissance*, ur. Erik Thunø – Wolf Gerhard, Rome 2004.; Katherine L. Jansen, *Miraculous Crucifixes in Late Medieval Italy*, *Studies in Church History*, god. 41, Cambridge 2005., str. 203–227; Jane Garnett – Gervase Rosser, *Miraculous Images and the Sanctification of Urban Neighborhood in Post-Medieval Italy*, *Journal of Urban History*, god. 32, br. 5, Charlotte 2006., str. 729–740; Jane Garnett – Gervase Rosser, *The Moving Image: Zones of the Miraculous in Italy and the Mediterranean World 1500–2000*, London 2007.; Renate Blumenfeld-Kosinski, *Miracles and Social Status in the Middle Ages*, *Cahiers de Recherches Médiévales et Humanistes*, sv. 19, Paris 2010., str. 231–234; Maria Husabø Oen, *The Origins of a Miraculous Image: Notes on the*

umjetničkih predmeta sakralne tematike, a što je bio i početni impuls koji je pokrenuo njihovo štovanje, uklapaju se u opći fenomen na tlu Europe u kasnosrednjovjekovnom i ranonovovjekovnom razdoblju, i to u kontinuitetu od 13. do 17. stoljeća.³ Vidljive, čudesne pojave na slikama, raspelima, reljefima ili kipovima, koje su od strane crkvenih autoriteta i zajednice protumačene kao izravna božanska intervencija u ovozemaljsko i materijalno, pribavljaju im apelativ “čudotvornog”,⁴ a one tada postižu snažan emotivan utjecaj kako na pojedince tako i na kolektiv. Snaga i prestiž “čudotvornih” slika bili su u velikoj mjeri određeni vjerskim uvjerenjima društva u kojem su one postojale, što je predstavljalo temeljni odnos između pobožnosti i slike.⁵ Čudotvorna raspela ili slike poprimaju posebno čašćenje, a kršćanska zajednica podiže ih na razinu kulta. Nošeni su u procesijama, postavljaju se u središte važnih događaja, predstavljaju utočište i zaštitu (od epidemija, ratova ili drugih ugroza), a kroz poticanje pobožne prakse od strane čitave komunalne zajednice (klera i laika) služe i u kasnosrednjovjekovnom kontekstu kršćanske pripreve za “dobru smrt”.⁶

Annunciation Fresco in SS. Annunziata in Florence, *Konsthistorisk Tidskrift/Journal of Art History*, god. 80, br. 1, Routledge 2011., str. 1–22; Jane Garnett – Gervase Rosser, *Spectacular miracles: transforming images in Italy from the Renaissance to the present*, London 2013.; Megan Holmes, *The Miraculous Image in Renaissance Florence*, New Haven 2013.; Caroline Walker Bynum, *Christian Materiality: An Essay on Religion in Late Medieval Europe*, New York 2015.; *Saints, Miracles and the Image: Healing Saints and Miraculous Images in the Renaissance*, ur. Sandra Cardarelli – Laura Fenelli, Turnhout 2017.

³ André Vauchez, Introduction, u: *The Miraculous Image in the Late Middle Ages and Renaissance*, ur. Erik Thunø – Wolf Gerhard, Rome 2004., str. 12.

⁴ Povjesničari umjetnosti hijerarhijski su postavili tzv. čudotvorne slike (*imagini miracolose*) u četiri kategorije: 1) Sveta slika – nastala izravnim kontaktom tijela, dijela tijela ili lica Isusa Krista ili nekog sveca s podlogom i pritom je stvoren otisak, a primjer takvog predmeta je tzv. Veronikin rubac (čuva se u Rimu) ili Isusov posmrtni pokrov (tzv. Torinsko platno). 2) Sveta slika – koju je načinila sveta osoba, poput svetog Luke ili nekog drugog sveca; (npr. prema predaji čudotvorna ikona Gospe Trsatske pripada toj kategoriji); 3) Sveta slika – načinjena na čudesan način, kao što je primjerice slika Spasitelja u Rimu, koja je nazvana *αχειροποίητος* [*acheiropoietos*], tj. ona koja nije načinjena rukom čovjeka, već misteriozno, nevidljivo, Božjim djelom; 4) Sveta slika – kroz koju je Bog načinio očite znakove čudesa, manifestiranih kroz blistavo lice, ponekad sa suzama koje se slijevaju iz očiju ili kapima krvi ili likovi načine neki pokret kao da su živi (progovaraju) i sl., a kroz njih vjernici prepoznaju Božju dobrotu i moleći se pred tim slikama ozdravljaju, bivaju oslobođeni različitih opasnosti i doživljavaju osobno čudo. O tome vidi: Megan Holmes, *Miraculous Images in Renaissance Florence*, *Art History*, sv. 34, 2011., str. 433–435, 460–461; Gabriele Paleotti, *Discorso intorno alle immagini sacre e profane*, Rome 2002, str. 58–61.

⁵ Rosanna McNamara, *Attitudes towards the Virgin Mary in Late Medieval and Renaissance Italy: what the treatment of miracle-working icons reveals about socio-political involvement in Marian cults*, Reading 2014., str. 5.

⁶ “To su predmeti koji izazivaju duboke osjećaje, snažnu emotivnu pokrenutost ili, teološkim rječnikom, suosjećanje i milosrđe i okrenuti su prema široj zajednici, koja osigurava društvenu dimenziju potvrde i trajanja: bratovštine, cehovi, javne institucije, kler, laici – različite skupine bivaju uključene u njihovo čašćenje i brigu o njima” (Marina Vicelja-Matijašić – Petra Predoević Zadković, *Nova formula patosa i paradigma spasenja. Čudotvorno raspelo u katedrali sv. Vida u Rijeci*, *Riječki teološki časopis*, god. 26, br. 2, Rijeka 2018., str. 215–216).

Drugi aspekt analiziran u ovom radu na primjeru rapske komune u doba kasne renesanse, povezan je s individualnim i kolektivnim štovanjem Kristove muke. Naime, u kasnom srednjem vijeku, s pojavom kršćanskog humanizma i misticizma dolazi do nove laičke duhovnosti, u okviru duhovnog pokreta *devotio moderna*, koji naglašava “unutarnju” odnosno osobnu (intimnu) pobožnost, preziranje svijeta, a fokus je usmjeren prema Kristu patniku, otkupitelju čovječanstva, i nasljedovanju njegovih načela (naročito milosrđa prema potrebitima).⁷ Ideja Božje besmrtnosti i svjesno izabrane patnje mijenja se u ime ljudske sućuti, a ideal za kršćanina, osim Krista, predstavlja i Blažena Djevica Marija, koju ocrta njezina majčinska uloga i doživljaj Sinove smrti. Motiv križa simbol je Krista i njegove muke kao odraz božanske ljubavi za grješno čovječanstvo, dok Marija svojom nježnom, ženskom suosjećajnošću i majčinskim suživljavanjem u Kristovoj patnji, a time i razumijevanjem ljudske patnje, postaje *universalis mediatrix* između Krista i posrnulog čovjeka.⁸ Muka (*Passio*) postaje stvarni fokus vjere i pobožnosti, a *Christi Passio* i *Mariae Compassio* komplementarni elementi.⁹ To su ujedno i središnje teme kasnosrednjovjekovne pobožnosti, umjetnosti i književnosti.¹⁰

Izvori

U fokusu ove studije jedan je čudesan događaj koji se zbio 14. prosinca 1559. u crkvi sv. Antuna malog (novog) u gradu Rabu,¹¹ njegove posljedice kao i utjecaj na svakodnevni život stanovnika rapske komune od šezdesetih godina 16. stoljeća

⁷ O pokretu *devotio moderna* više u: August Franzen, *Pregled povijesti crkve*, prev. Josip Ritig, Zagreb 2004., str. 117–118.

⁸ U razdoblju razvijenoga i kasnoga srednjeg vijeka u zapadnoj Crkvi snažno se razvija pobožnost prema Mariji kao univerzalnoj posrednici (*universalis mediatrix*) i pomiriteljici (*reconciliatrix*) između Boga i vjernika i suotkupiteljici koja, trpeći s raspetim Kristom, sudjeluje i u otkupljenju čovjeka. Ideju o Mariji posrednici (*mediatrix*) između Boga i ljudi među prvima je promicao sv. Anzelmo u XI. stoljeću. U vrijeme rane skolastike, tijekom 12. stoljeća, zaslugom sv. Anzelma, Marija je uzdignuta na položaj univerzalne posrednice i pomiriteljice (*universalis mediatrix et reconciliatrix*) između Neba i Zemlje. O tome: Meri Kunčić, *Od poštasti sačuvaj nas – Utjecaj osmanske opasnosti i kužnih epidemija na ikonografiju zavjetnih slika. Primjer Splita i Trogira u XV. i XVI. stoljeću*, Zagreb 2008., str. 126; Robert N. Swanson, *Religion and Devotion in Europe c. 1215 – c. 1515.*, Cambridge 1995., str. 144, *Lexicon del Mittelalters*, sv. 6, München – Zürich 1993., str. 246.

⁹ Usp. Joško Belamarić, *Marijanska svetišta na Dalmatinskoj obali u srednjem vijeku i u rano moderno doba*, *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji*, sv. 43, br. 1, Split 2016., str. 237.

¹⁰ O tom više: Zrinka Novak – Zoran Ladić, *Crkvena organizacija i religiozni život u kasnosrednjovjekovnoj Hrvatskoj*, u: *Vrijeme sazrijevanja, vrijeme razaranja. Hrvatske zemlje u kasnome srednjem vijeku*, ur. Marija Karbić, Zagreb 2019., str. 150–151. Emocijama u srednjovjekovnoj hrvatskoj književnosti i drami s naglaskom na kult Blažene Djevice Marije te središnjim motivima kršćanske humanističke pobožnosti *passio Christi* i *compassio Mariae* kroz različite aspekte vjerničke prakse bavio se u svojoj doktorskoj disertaciji Ivan Missoni, *Fizička i ekstatička ljubav u hrvatskim srednjovjekovnim crkvenim prikazanjima na primjeru lika Djevice Marije*, Zagreb 2018.

¹¹ Događaj s proplakalim Kristom sa slike iz crkve sv. Antuna malog (novog) prvi je opširno opisao talijanski crkveni povjesničar Daniele Farlati u svom djelu *Illyricum sacrum*, sv. 5, Venetiis 1775., str. 267–271.

sve do danas. Navedena tema razmatrana je na temelju relevantne historiografije o prilikama u rapskoj komuni krajem srednjeg i početkom ranoga novog vijeka te neobjavljenih i objavljenih vrela, u prvom redu statuta bratovštine Svetog Križa proplakanog iz 1560., koji se u prijepisu iz (danas izgubljene) bratovštinske knjige čuva u Kaptolskom arhivu u sklopu Nadžupnog arhiva u Rabu,¹² neobjavljenih rapskih notarskih spisa pohranjenih u Državnom arhivu u Zadru u razdoblju od 1560. do 1600.,¹³ zatim apostolske vizitacije Augustina Valiera Rapske biskupije iz 1579.¹⁴ te narativnog vrela *Velike kamporske kronike* autora franjevca Odorika Badurine.¹⁵ Treba napomenuti da se u Kaptolskom arhivu u Rabu čuvaju još tri bratovštinske knjige, koje su prvorazredni izvori za istraživanje religioznih, društvenih, ekonomskih i kulturnih aspekata djelovanja bratovštine Sv. Križa proplakanog u ranom novom vijeku. Prva se odnosi na *Blagajnički dnevnik bratovštine Sv. Križa proplakanog* od 1717. do 1828.,¹⁶ značajan za proučavanje društveno-administrativnog uređenja i ekonomije bratovštine, ali i nekih segmenata gospodarske povijesti rapske komune u ranonovovjekovolju. Druga je knjiga *Imenik članova bratovštine* (popis) iz razdoblja od 1765. do 1845.,¹⁷ važna za istraživanje socijalno-administrativnog ustroja bratovštine u navedenom razdoblju. Treća bratovštinska knjiga obuhvaća liturgijsko-molitveni obrednik (tzv. *Obrednik bratovštine sv. Križa*

¹² Nadžupni arhiv u Rabu (dalje NAR), Kaptolski arhiv Raba (*Archivio Capituli Arbi*) (dalje: KAR), Liber 43, Documenta dioecesis arbensis, *Liber Confraternitatis Sancti Crucis Lacrimosae Civitatis Arbensis* (dalje: LCSCCL), fol. 223v–229r. Još jedan prijepis bratovštinskog statuta iz 1765. nalazi se u KAR-u, Liber 27, fol. 64–69.

¹³ Hrvatski državni arhiv u Zadru, fond 28, (dalje: HR DAZD - 28), rapski bilježnici (dalje: RB).

¹⁴ Spisi Valierove vizitacije dalmatinskih biskupija iz 1579. godine čuvaju se u Vatikanskom arhivu (*Archivum secretum Vaticanum; Archivio Segreto Vaticano*) (dalje: ASV), u arhivskom fondu koji je nastao djelovanjem Zbora za biskupe i redovnike (*Congregatio Episcoporum et regularium*), u seriji *Visita Apostolica* (kratica: Congr. Vescovi e Regolari, Visita Ap.), u kutiji pod br. 80. Valierova vizitacija Rapske biskupije (*Visitatio Arbensis*) nalazi se među spisima ostalih vizitacija za dalmatinske biskupije, unutar istog sveska, a listovi na kojima je tekst same vizitacije označeni su brojkama 1–151 (dalje: Valier, *Visitatio Arbensis*). Također postoji i primjerak koji se čuva u Biskupijskom arhivu u Veroni gdje je Valier stolovao kao biskup: *Archivio diocesano di Verona* (dalje: ADV), Fonte Valier, busta 4, fascicolo 9, *Visitatio Arbensis*. O tom u: *Acta visitationum apostolicarum dioecesis Pharensis ex annis 1579, 1602/1603 et 1624/1625 – Spisi apostolskih vizitacija Hvarske biskupije iz godina 1579., 1602./1603. i 1624./1625.*, prir. Andrija Vojko Mardešić – Slavko Kovačić, Rim 2005., str. 28–31; Tea Perinčić, Rapska komuna u vizitaciji Agostina Valiera 1579. godine, u: *Rapski zbornik*, sv. 2, ur. Josip Andrić – Robert Lončarić, Rab 2012., str. 118. Valierovu vizitaciju za Rapsku biskupiju transkribirala je i detaljno analizirala Tea Perinčić, *Rapska biskupija u vizitaciji Agostina Valiera 1579. godine*, magistarski rad, Filozofski fakultet, Zagreb 2004. Ovom prilikom srdačno zahvaljujem kolegici dr. sc. Perinčić koja mi je za potrebe istraživanja ljubazno ustupila arhivsko gradivo Valierove vizitacije iz Vatikanskog arhiva.

¹⁵ Odoriko Badurina, *Velika kamporska kronika* (dalje: VKK), Liber III. Kronika se sastoji od šest rukopisnih knjiga s dodatkom triju knjiga Indexa, a čuva se u Arhivu franjevačkog samostana sv. Eufemije u Kamporu na otoku Rabu (dalje: AFSE) u ostavštini fra Odorika Badurine. Kronika je većinom nastajala u prvoj polovici 20. stoljeća, budući da je, kako sam autor navodi, 1941. godine započeo s njezinim pisanjem, nakon što je 20 godina sakupljao arhivsko gradivo po rapskim arhivima obradivši 30 000 dokumenata.

¹⁶ NAR, KAR, Liber 31, *Blagajnički dnevnik bratovštine sv. Križa* (počevši od 1717. godine).

¹⁷ NAR, KAR, Liber 32, *Imenik braće bratovštine Sv. Križa* (počinje god. 1765.).

proplakanog),¹⁸ koji je bio u uporabi prilikom svečanog čina "oblačenja" bratima u bratovštinsko odjelo (*cappa*)¹⁹ i primanja u bratovštinu, a sastavljen je 1765. u vrijeme službe rapskog biskupa Ivana Luke Garanjin (1722. – 1783.).²⁰ *Obrednik* obuhvaća liturgijsko-molitvene obrasce (molitve, litanije, meditacije na temu Kristove muke i smrti te molitve za umiruće i oprostite grijeha) namijenjene članovima bratovštine, koji su se recitirali i pjevali prilikom svečanosti primanja bratima u bratovštinu Sv. Križa proplakanog te za vrijeme blagdana ili nekih drugih liturgijskih (sv. misa) i izvanliturgijskih događaja (npr. posljednji ispraćaj pokojnog bratima, procesija gradskim ulicama itd.) u kojima su sudjelovali članovi bratovštine. *Obrednik* sadrži i prijepis bule pape Klementa XIII. iz 1765., kojom se ozakonjuje djelovanje ove bratovštine od strane najvišega crkvenog autoriteta te daruje oprostite njezinim članovima, kao i dio Knjige od blagodarja te izvadci iz Pečatnice (papska bula Klementa XIV.) iz 1772. godine. Treba istaknuti da su molitve, psalmi, litanije, meditacije, himne i pjesme u *Obredniku* zapisani na latinskom, talijanskom i hrvatskom jeziku (čakavština), a potomje govori u prilog činjenici da je hrvatsko čakavsko narječje u 18. stoljeću bilo u široj pučkoj pa i javnoj uporabi.²¹ U

¹⁸ NAR, KAR, Liber 27, *La vestizione in cappa de fratelli di Santa Croce Lacrimosa fatta per la prima uolta à di 8. Marzo 1765 dall Illustrissimo, e Reuerendissimo Monsignor Giovanni Luca Garagnin, Vescouo d'Arbe*. *Obrednik* je zapisao mansionar don Andrija Peručić, *magister ceremoniarum* u katedrali. Taj obrednik s vrijednom kritičko-jezičnom i povijesnom analizom izvora objavile su Ines Srdoč-Konestra – Saša Lajšić, *Obrednik po Garanjinu. Prilog proučavanju književno-jezične baštine grada Raba*, Rijeka 2008. U navedenom izdanju objavljena je i matrikula bratovštine Sv. Križa proplakanog iz Kaptolskog arhiva, Liber 27, fol. 64–69. Vidi u: Srdoč-Konestra – Lajšić, *Obrednik po Garanjinu*, str. 191–199.

¹⁹ U nadopuni matrikule iz 1765. saznaje se da su bratimi nosili ljubičastu bratovštinsku tuniku s kapuljačom. Usp. NAR, KAR, LCSC, fol. 229r; Srdoč-Konestra – Lajšić, *Obrednik po Garanjinu*, str. 188.

²⁰ Biskup Ivan Luka Garanjin (*Giovanni Luca Garagnin; Gianluca de Garagnin*) rođen je u Trogiru 1722., a umro je u Splitu 1783. Sveučilišno obrazovanje stekao je na sveučilištu u Padovi, gdje je studirao teologiju i filozofiju. Za svećenika je zaređen 1740. u Veneciji. Titulu doktora teologije stekao je 1746. U Trogiru je obavljao dužnost crkvenog suca i sinodalnog ispitivača, a predavao je filozofiju i teologiju u trogirskoj katedralnoj školi. Godine 1751. postao je trogirski kanonik i kao legat trogirskog biskupa Fonde u dva navrata po tri godine upravljao je Trogirskom biskupijom. Službu rapskog biskupa obnašao je od 1756. do 1765, a splitskog nadbiskupa i metropolite od 1765. do 1783. Za vrijeme biskupske službe u Rabu, posvetio je tri oltara u katedrali (Sv. Križa, Tijela Kristova i Navještenja te je katedralnoj crkvi poklonio srebrni kalež iz Rima. Obnovio je crkvu Sv. Križa i bratovštinu Sv. Križa proplakanog, revidirao njezin statut i dao zapisati *Obrednik* ili *Ritual* s molitvama. Dao je sastaviti i detaljan katalog rapskih biskupa koji je poslao Danielu Farlatiju. Bio je književnik, kolekcionar arheoloških, numizmatičkih i prirodoslovnih predmeta te starih rukopisa i rijetkih knjiga. Osnivač je čuvene trogirске knjižnice i arhiva obitelji Garagnin-Fanfogna. Usp. Hrvatski biografski leksikon, *sub voce* Garanjin, Ivan Luka, na: <http://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=6622> (pristupljeno 15. 12. 2020.); Ivan Luka Garanjin, rapski biskup, u: Srdoč-Konestra – Lajšić, *Obrednik po Garanjinu*, str. 18–22; Alojzije Toić, *Rapske bratovštine i o biskupu Ivanu Luki Garagninu*, Rab 1995., str. 46.

²¹ Osim latinskog i talijanskog jezika koji se koristio u administraciji, notarijatu i drugim javnim poslovima i službenom diskursu kao i u liturgiji, u različitim privatno-pravnim i narativnim izvorima, a napose u književno-jezičnoj baštini Raba (književno-literarni tekstovi: pjesmarice, Gospini plačevi, žića, legende o svecima itd.) nailazimo na potvrdu da je hrvatski jezik bio u široj uporabi u privatnom i javnom diskursu te na svim društvenim razinama u rapskoj komuni od 15. stoljeća nadalje. O tom više: Srdoč-Konestra – Lajšić, *Obrednik po Garanjinu*, str. 14–17, vidi napose bilješku 26.

Obredniku se nalaze i tri pjesme (dvije na latinskom jeziku, jedna na hrvatskom).²² Posebnu vrijednost ima pjesma "Štujmo braćo" (*Stuymo bratyo blagdan danas*),²³ pisana na čakavskom rapskom dijalektu, a čiji je središnji motiv čudesni događaj Kristova proplakanja.²⁴ Ne može se sa sigurnošću utvrditi tko je autor *Obrednika bratovštine sv. Križa proplakanog*, premda je na samim koricama zapisano da je učinjen po *presvijetlom i prečasnom gospodinu Ivanu Luki Garagninu, biskupu Raba*.²⁵ No, neosporna je činjenica da je biskup Garanjin, koji je revitalizirao rad bratovštine, revidirao njezin statut i inicirao obnovu bratovštinske crkve Sv. Križa, zasigurno imao udjela i u nastajanju *Obrednika*. Na temelju navedenog, nedvojbene su zasluge rapskog biskupa Ivana Luke Garanjina u nastojanju promicanja štovanja Kristove muke i Sv. Križa (proplakanog) te bratovštinskog načina života u rapskoj komuni sredinom 18. stoljeća.²⁶

Djelovanje bratovštine Sv. Križa proplakanog (utemeljene 1560.), kao i drugih rapskih srednjovjekovnih i ranonovovjekovnih bratovština, pa i onih u ostalim istočnojadranskim komunama, prekinute je uspostavom francuske vlasti, koja je ukinula većinu bratovština i konfiscirala njihovu imovinu.²⁷ Ipak, nisu sve bratovštine bile ukinute, već su tijekom prve četvrtine 19. stoljeća neke i opstale (npr. Presvetog Tijela i Dobre smrti), ali su stavljene pod upravu biskupa i župnika, a njihova dobra i prihodi pod upravu prokuratora župnih crkava. Nakon francuskog poraza i uspostavom austrijske vlasti nad područjem Dalmacije ukinute bratovštine nisu se obnavljale, no one koje nisu dokinute za vrijeme francuske uprave, nastavile su djelovati do kraja 19. stoljeća.²⁸ Od svog osnutka pa do sedamdesetih godina 19. stoljeća u Rabu su kontinuirano djelovale bratovštine sv. Kristofora, Gospe Karmelske, Sv. Duša, Sv. Sakramenta te Sv. Križa proplakanog. Potonja je bila aktivna od 1560. do 1878. godine.²⁹

²² Riječ je o liturgijskim himnama *Veni Creator Spiritus* iz sredine 9. stoljeća (autor Rabanus Maurus Magentinus) i *Vexilla Regis prodeunt* iz 6./7. stoljeća (autor Venantius Fortunatus), s notnim zapisom. Usp. Srdoč-Konestra – Lajšić, *Obrednik po Garanjinu*, str. 29.

²³ Pjesma iz *Obrednika* "Štujmo braćo blagdan danas" (*Stuymo bratyo Blagdan danas*) vjerojatno je prijepis neke starije verzije iz 16. stoljeća, a postoji indicija da je biskup Garanjin njezin potencijalni autor. Usp. Srdoč-Konestra – Lajšić, *Obrednik po Garanjinu*, str. 22.

²⁴ Analiza jezičnih i kulturoloških značajki pjesme *Štujmo braćo blagdan danas* kao i pretpostavke o njezinu autorstvu opširno su izloženi u: Srdoč-Konestra – Lajšić, *Obrednik po Garanjinu*, str. 153–174.

²⁵ NAR, KAR, Liber 27, *La vestizione in cappa de fratelli di Santa Croce Lacrimosa fatta per la prima uolta à di 8. Marzo 1765 dall Illustrissimo, e Reuerendissimo Monsignor Giovanni Luca Garagnin, Vescouo d'Arbe*; Srdoč-Konestra – Lajšić, *Obrednik po Garanjinu*, str. 22.

²⁶ Isto.

²⁷ Isto, str. 25. O bratovštinama za vrijeme francuske uprave više u: Arsen Duplančić, *Splitske bratovštine uoči ukidanja 1811. godine*, u: *Dalmacija za francuske uprave (1806. – 1813.)*, Split 2011., str. 81–105.

²⁸ Bratovštine u Splitu, pogl. Upravna povijest, str. 4 vidi na: <http://www.das.hr/wp-content/uploads/2020/09/HR-DAST-149-Bratov%C5%A1tine-u-Splitu.pdf> (pristupljeno 15. 12. 2020.).

²⁹ Toić, *Rapske bratovštine*, str. 61.

O čudesnom događaju u crkvi sv. Antuna malog i utemeljenju bratovštine Sv. Križa proplakanog u Rabu

Sredinom 16. stoljeća, kako bilježi talijanski crkveni povjesničar Danijel Farlati,³⁰ u gradu Rabu dogodilo se čudo. Naime, u četvrtak, 14. prosinca 1559.,³¹ u tri sata poslijepodne,³² na oltaru u crkvi sv. Antuna malog ili novog (smještenoj u Gornjoj ulici kraj franjevačkog samostana sv. Ivana) "čudesno" je proplakao raspeti Krist prikazan na drvenoj slici³³ u krilu (zagrljaju) Vječnog Oca.³⁴ Navedeni događaj pota-

³⁰ Danijel Farlati pisao je opširno o povijesti rapske Crkve i to u 5. svesku svoga opširnog djela *Illyricum sacrum*, u kojem povezuje crkvenu i političku povijest Raba i pruža detaljniji opis pojedinih rapskih biskupa i događaja vezanih za rapsku Crkvu. Vidi: Farlati, *Illyricum Sacrum*, sv. 5, str. 223–294.

³¹ *Die Iovis quartadecima mensis decembris 1559*. Vidi u: Farlati, *Illyricum Sacrum*, sv. 5, str. 267. Znakovit je datum ovog događaja. Naime, prema Levitskom zakoniku (23,5), Židovi obilježavaju 14. dan (*quarta decima*) u prvom proljetnom mjesecu (nisanu) pripravu za svoj najveći blagdan Pashu (koji se slavi 15. dana nisana) u čast Jahvi koji ih je oslobodio egipatskog sužanjstva. Usp. Julija Neuffer, Hebrejski kalendar u vrijeme staroga zavjeta, *Biblijski pogledi*, sv. 6, Maruševac 1998., br. 1–2, str. 50. Kasnije su prvi kršćani preuzeli slaviti Euharistiju u nedjelju, prvog dana u tjednu (na dan uskršnuća Isusa Krista), dok je posljednja Isusova gozba, prema sinopticima, pashalna gozba (Pasha novoga saveza) slavljena u četvrtak, u prvim satima 14. nisana, uoči blagdana Pashe. Krist je podnio muku uoči židovske Pashe. Krist se prema evanđelistima i crkvenim ocima, smatra pravim Janjetom, istinskom žrtvom za otkupljenje grijeha čovječanstva. Kršćanska pasha označava misterij smrti i uskršnuća Kristova. Adalbert Rebić, Uloga i značenje Euharistije u prvoj crkvi, *Bogoslovska smotra*, sv. 44, br. 4, Zagreb 1974., str. 542–545.; Julija Neuffer, Osnove novozavjetne kronologije, *Biblijski pogledi*, sv. 4, br. 1, Maruševac 1996., str. 70–73.

³² (... à ora di terza) NAR, KAR, LCSCCL, fol. 224r. Prema izvješću sinoptika (Mt, 27, 45–50; Mk, 15, 33–37), u tri sata poslijepodne na križu je preminuo Isus Krist, stoga i sat promatranog događaja može biti znakovit i sagledan simbolički, u kontekstu pojave Kristovih suza u vrijeme njegova okončanja ovozemaljskog života.

³³ Povjesničar umjetnosti Miljenko Domijan smatra da je riječ o drvenom gotičkom raspelu (danas izgubljenom) umetnutom u okvir pokretne (noseće) slike (tzv. *pala portante*) koja se nalazi na kasnobaroknom oltaru na začelnom zidu. Domijan ističe sljedeće: "Unutrašnjost (crkve) se sastoji od prednjeg pravokutnog dijela i za jednu stubu povišenog prezbiterija odvojenog balustradom s kasnobaroknim oltarom od polikromiranoga mramora na začelnom zidu. Na tom oltaru nalazi se tzv. pala portante, tj. oltarna slika koja je služila kao okvir 'čudotvornom' raspelu koje je bilo u sredini oltara, ali je, na žalost, izgubljeno", Domijan, *Rab, grad umjetnosti*, str. 146–147. Međutim, tvrdnja da se radi o raspelu umetnutom u drveni okvir slike nije sasvim opravdana, s obzirom na to da pisani izvori govore o raspetom Kristu u krilu vječnog Oca naslikanom na drvenoj slici na oltaru. Farlati, govoreći o događaju ističe [...] *quod in Ecclesia S. Antonii parvi posita in hac civitate Arbensi prope Ecclesiam S. Iohannis Fratrum Minorum Crucifixus in sinu Patris aeterni in tabula depictus in altari predictae Ecclesiae miraculose deplorat* (Farlati, *Illyricum sacrum*, sv. 5, str. 267). U matrikuli bratovštine Sv. Križa proplakanog također se spominje *una Imagine gloriosa del Crocefisso Nostro Redentore dipinto sopra l'altare grande della ditta chiesa nel seno dell' Imagine del Padre Eterno in legno antichissima et quasi corosa* (NAR, KAR, Liber 43, LCSCCL, fol. 224r). Na temelju navedenog, skloni smo mišljenju da je ipak riječ o slici s motivom raspetog Krista u zagrljaju Boga Oca. Iz navoda svjedoka Lovre Androche o viđenom čudu, može se dokučiti da je na slici bila prikazana i Blažena Djevica Marija, koja u zagrljaju drži Sina: *comenzando io a guardar in suso la nostra Donna, qual tien in braccio il suo fiolino pensando ch' il piangesse, qual messer Marinello mi disse, Guarde da basso mistro Lorenzo che il Crucifixo piange...* (Farlati, *Illyricum sacrum*, sv. 5, str. 268).

³⁴ ... *quod in Ecclesia S. Antonii parvi posita in hac civitate Arbensi prope Ecclesiam S. Iohannis Fratrum Minorum Crucifixus in sinu Patris aeterni in tabula depictus in altari predictae Ecclesiae miraculose deplorat* (Farlati, *Illyricum sacrum*, sv. 5, str. 267); AFSE, Badurina, VKK, Liber II, str. 178.

knou je čitavu rapsku komunalnu zajednicu (patricijat, građanstvo, kler), zajedno s predstavnicima duhovne i svjetovne vlasti,³⁵ na dolazak u crkvu kako bi se vlastitim očima uvjerali u čudo. O tom događaju svoja svjedočanstva usmeno su iznijeli mnogi tadašnji rapski crkveni uglednici (kanonici: Frane Negusanti (*Franciscus Nigusantius*, *Francesco Negusanti*),³⁶ arhiprezbiter Matej Spalatin (*Mattheus Spallatinus*), Dominik Veselinčić (*Dominicus Vesellinich*), Ivan Cortesi (*Ioannes de Cortesiis*), Kolane Marinelis (*Collanus de Marinellis*), Nikola Kolić (*Nicholaus Colich*), zatim svećenici: franjevac Ivan Drašičić (*fra Joannes Drasicich*) i kapelan Novalje Blaž Račić (*Biasium Racich*) te laici, od kojih obrtnici: bačvar Dominik Valentić (*Dominicus Valentich*) i zlatar Kristofor Ziko (*Christophorus Cicco*), patricij Marinelo Scaffa (*Marinello Scaffa*),³⁷ sudci: Jeronim Spalatin (*Hieronimus Spalatinus*) i Jeronim Zaro (*Hyeronimus de Zaro*) i naposljetku gastald bratovštine sv. Antuna, postolar Lovro Androha (*Lorenzo Androcha*).³⁸ Budući da se rapski biskup Vincent Negusanti (*Vincentius Nigusantius*) u to vrijeme nije nalazio u sjedištu biskupije,³⁹ ispitivanje svjedoka pod zakletvom preuzeo je biskupski vikar i njegov nećak Frane Negusanti (*Franciscus Negusantius*).⁴⁰ Ono što je zajedničko u iskazu svih svjedoka koji su, ostavljajući posao i sve što su u tom trenutku radili, žurno otišli u crkvu sv. Antuna malog kako bi se uvjerali u čudo, bilo je očitovanje dubokih osjećaja straha, strahopoštovanja i poniznosti pred nadnaravnim događajem. Vijest se brzo proširila gradskim ulicama te je mnoštvo naroda pohitalo u crkvu kako bi na svoje oči vidjeli čudo, neki su plakali i glasno uzvikivali *misericor-*

³⁵ Zbog odsutnosti biskupa Vincenta Negusantija iz Rapske biskupije, službu tadašnjega biskupskog vikara obnašao je biskupov nećak Frane Negusanti (*Franciscus Nigusantius*), a rapski knez bio je Filip Minio. Međutim, u Rabu se tada još uvijek nalazio i bivši rapski knez Antonio *da Canal* koji je također prisustvovao čudesnom događaju. Farlati, *Illyricum sacrum*, sv. 5, str. 267.

³⁶ Frane Negusanti (*Franciscus Nigusantius*) bio je nećak biskupa Vincenta Negusantija, rodom iz talijanske komune Fano. U Rabu je obnašao funkciju rapskog arhidakona, a jedno vrijeme i biskupskog vikara. Također je bio i hvarski patricij te je obnašao i službu opata sv. Nikole na Visu na području Hvarske biskupije. Farlati, *Illyricum sacrum*, sv. 5, str. 266. O njegovu životu saznaje se više iz njegove oporuke. HR DAZD-28, RB, Kristofor Fabijanić (dalje: KF), kut. 13, sv. II, fol. 50v, 1. VIII. 1576.

³⁷ Patricij Marinello Scaffa bio je prvi koji se uvjerio u čudo Kristova proplakanja te je o tom iznio detaljno svjedočanstvo pred biskupskim vikarom Negusantijem. Usp. Farlati, *Illyricum sacrum*, sv. 5, str. 267–268.

³⁸ Njihova svjedočanstva o čudu proplakalog Krista detaljno je iznio Farlati, *Illyricum sacrum*, sv. 5, str. 267–271.

³⁹ Vincent Negusanti /Nigusanti/ (*Vincentius Necusantius /Nicosantius; Negusantio/, Vincenzo Negusanti de Fano, episcopus Arbensis*) rođen je u rujnu 1487. godine u Fanu, postigao je doktorat iz obaju prava (civilno i kanonsko), bio je vrstan u hebrejskom, grčkom i latinskom jeziku. Za rapskog biskupa posvećen je u studenom 1514. godine, a na Rab je došao 1517. Sudjelovao je na Lateranskom i Tridentском koncilu. Veći dio svoje biskupske službe proveo je izvan matične biskupije, najčešće u Rimu, Veneciji, njemačkim zemljama, Veroni, Bresci, Tridentu i rodnom Fanu, gdje je naposljetku i preminuo. Odreкао se biskupske stolice 1567., a umro je 1573. godine u 86. godini. Vidi: Farlati, *Illyricum Sacrum*, sv. 5, str. 264–266; *Memorie storiche della città di Fano raccolte e pubblicate da Pietro-Maria Amiani, parte seconda*, Fano 1751., str. 109.

⁴⁰ Farlati, *Illyricum sacrum*, sv. 5, str. 267–270; AFSE, Badurina, VKK, Liber II, str. 178–179, 15. i 16. XII. 1559.

dia.⁴¹ Navedeni događaj treba promatrati i kroz emotivni aspekt: naime, jasno se uočavaju elementi izražavanja snažnih emocija i emotivnih stanja (manifestiranih kroz strah, bojazan, čuđenje, plač, zazive Božjeg milosrđa) kod pojedinaca, ali i kolektiva izazvanih čudom proplakanja raspelog Krista na slici.

Opisani događaj uvelike je utjecao na pojačani fenomen pobožnosti čitave rapske komunalne zajednice, koji se očitovao, najprije, kroz utemeljenje bratovštine Sv. Križa proplakanog u gradskoj crkvi sv. Antuna malog, zatim promjenom titulara navedene crkve u crkvu Sv. Križa,⁴² uspostavom redovitog bogoslužja u spomenutoj crkvi te proglašenjem blagdana Sv. Križa proplakanog (*presvetih suza*) na dan 14. prosinca koji se od tada trebao slaviti na području Rapske biskupije. U rapskim notarskim privatno-pravnim dokumentima (primarno oporukama) primjetna je i intimna pobožnost stanovnika rapske komune u štovanju Kristove muke i suza, ponajviše kroz učlanjenje pojedinaca u novoutemeljenu bratovštinu te darivanje legata *ad pias causas* u korist novoutemeljene bratovštine i crkve Sv. Križa.

Bratovština Svetog Križa proplakanog (u izvorima: *Fraterna Sanctissimi Crucifixi Lacrimosi*; *Fradaglia (Fraterna; Scuola) del Crucifisso lacrimoso, Scolla della Sacratissima Croce, Fraterna de santa Croce*) utemeljena je u Rabu, vrlo brzo nakon nadnaravnog događaja s proplakalim Kristom (na slici), 2. siječnja 1560.⁴³ Naime, tog dana, u biskupskoj rezidenciji sastali su se članovi rapskog kaptola te su na molbu predstavnika komune i čitave zajednice donijeli odluku i zaključili da će se zbog čudesnog događaja u crkvi sv. Antuna malog (novog), gdje je proplakao raspeli Krist sa slike, uz dozvolu i pristanak biskupa i kneza, utemeljiti *unam Fraternalm sive Confraternitatem in dicta ecclesia sub titulo devotissimi Crucifixi Lacrimosi*.⁴⁴ Na skupštini je donesen i statut nove bratovštine.⁴⁵ U samom statutu ostavljena je mogućnost članovima bratovštine sv. Antuna malog da mogu postati i članovi nove bratovšti-

⁴¹ Farlati, *Illyricum sacrum*, sv. 5, str. 267–270.

⁴² Na mjestu današnje crkve Sv. Križa, uz franjevački samostan i crkvu sv. Ivana, nalazila se mala crkvice Sv. Križa koja se u izvorima spominje od 13. stoljeća kao vlasništvo samostana sv. Petra u Drazi. U kasnom srednjem vijeku crkva je proširena i bila je posvećena sv. Antunu opatu te se naziva *chiesa de Santo Antonio piccolo*. Usp. Vladislav Brusić, *Otok Rab. Geografski, historijski i umjetnički pregled sa ilustracijama i geografskom kartom Kvarnera i Gornjeg primorja*, Rab 1926., str. 163. Također, Badurina spominje da je neka *Stana masera sive pedisequa Antonii Belotich* darovala komad kožne tkanine *ecclesie sancti Antonii nuouo que est iuxta fratres sancti Iohannis ordinis minorum*. Crkva sv. Antuna novog nalazila se na mjestu današnje crkve Sv. Križa. Usp. AFSE, Badurina, *VKK, Liber II*, str. 79, 16. VII. 1500. Miljenko Domijan navodi da je na mjestu današnje crkve Sv. Križa postojala starija, istoimena crkva iz 13. stoljeća i uz nju hospicij (*hospitium*) benediktinaca iz samostana sv. Petra u Supetarskoj Drazi koja je sadašnji oblik stekla pregradnjama iz 16. i 18. stoljeća. Miljenko Domijan, *Rab, grad umjetnosti*, Zagreb 2001., str. 146. Međutim, prema razmatranim izvorima (bilježnički spisi, narativna vrela, statut bratovštine Sv. Križa proplakanog) razvidno je da se crkva Sv. Križa u kasnom srednjem vijeku nazivala sv. Antuna malog (ili novog) te je, nakon čudesnog događaja Kristova proplakanja (1559.) promijenila titulara i od tada se naziva Sv. Križa.

⁴³ AFSE, Badurina, *VKK, Liber II*, str. 179, 2. I. 1560.; Toić, *Rapske bratovštine*, str. 17.

⁴⁴ NAR, KAR, LCSSL, fol. 223r; AFSE, Badurina, *VKK, Liber II*, str. 179, 2. I. 1560. Vidi Prilog 1.

⁴⁵ Svaki pojedini članak statuta bratovštine Sv. Križa proplakanog detaljno je analiziran u: Srdoč-Koneštra – Lajšić, *Obrednik po Garanjinu*, str. 186–190.

ne Sv. Križa proplakanog ili da se obje bratovštine ujedine.⁴⁶ Iako su obje bratovštine težile k ujedinjenju ipak, sam čin nije bio momentalan, već se proces pripreme odvijao godinu dana. Najprije je 21. travnja 1560. došlo do preustroja bratovštine sv. Antuna malog te je na skupštini ustanovljeno da će jedan patricij biti prokurator bratovštine, ali pripadnik patricijata ne može biti i gastald. Također, bratimi se obvezuju prisustvovati sahrani subratima pod kaznom od dva solida, a za pogrebne obrede trebaju dati po jedan solid. Svijeće koje se za bratovštinu trebaju dati na blagdan Svijećnice, trebaju biti velike prema mogućnosti braće. Također, naglasak je stavljen na mogućnost promjene titulara, odnosno da se od tada ova bratovština može nazivati Sv. Križa proplakanog ili sv. Antuna malog.⁴⁷ Sljedeći događaj zabilježen je 17. srpnja 1560. kada su prokurator bratovštine sv. Antuna malog Stjepan *de Crotesiis* i Frane *de Bare* izjavili da u ime bratovštine pristaju da se bratovština sv. Antuna malog ujedini s bratovštinom Sv. Križa proplakanog, pod uvjetom da patriciji daju onoliku količinu od svojih dobara koliko je već bila stekla bratovština sv. Antuna. Drugi uvjet bio je da statutarni propisi bratovštine sv. Antuna ostanu i dalje na snazi i u novoj bratovštini, a oni propisani za bratovštinu Sv. Križa proplakanog da se pridodaju.⁴⁸ Konačno, do unije dviju bratovština došlo je 15. prosinca 1560., točno godinu dana nakon čudesnog događaja s proplakalom slikom. Tog dana, u crkvi sv. Antuna malog, kojoj je pridodan titular Sv. Križa proplakanog (*in ecclesia sancti Antonii Parvi et sanctissimi Crucifixi Lachrimosi prope ecclesia sancti Ioannis Evangelista fratrum Conventualium de Arbo*), sastala su se 32 bratima, pred kojima je pročitana spis napisan na talijanskom (mletačkom dijalektu – *veneto*), koji su načinili rapski patriciji. Notar Kristofor Fabijanić napominje da im ga je pročitao i protumačio na hrvatskom jeziku (*qua per me notarium eis perlecta et illirico sermone explanata*), što, prema Badurini, ukazuje na činjenicu da većina pučana nije razumjela talijanski i bila je potreba za prevodjenjem na hrvatski jezik.⁴⁹ Iz navedenog je razvidno da je hrvatski jezik u rapskoj ranonovovjekovnoj sredini bio u svakodnevnoj uporabi. Nadalje, u dokumentu se ističe da je u crkvi sv. Antuna utemeljena bratovština Sv. Križa proplakanog *per causa del miracolo l'anno passato da tutte universalmente visto in questa chiesa* i budući da se ta bratovština želi sjediniti s bratovštinom sv. Antuna, koja je *nella ditta chiesa antiquamente instituta*, i to pod titularom *fraterna del Crucifisso Lachrimoso* i da se tako, od svih, u miru štuje ovo mjesto.⁵⁰ Zatim su održani sastanci obiju bratovština glede unije i pritom je dogovoreno da stara bratovština (sv. Antuna) primi nova pravila uz neke dodatke. Budući da je bratovština sv. Antuna bila bratovština pučana, a novoutemeljena je

⁴⁶ NAR, KAR, LCSCCL, čl. 16, fol. 226v. Vidi Prilog 1.

⁴⁷ NAR, KAR, Atti notarili (ex nodaro Christophori Fabiani), sv. VII, fol. 250v; AFSE, Badurina, VKK, Liber II, str. 180, 21. IV. 1560.

⁴⁸ NAR, KAR, Atti notarili, sv. VII, fol. 250v; AFSE, Badurina, VKK, Liber II, str. 180, 17. VII. 1560.

⁴⁹ AFSE, Badurina, VKK, Liber II, str. 180, 15. XII. 1560.

⁵⁰ Isto, str. 180–181.

u svoje članstvo primala pripadnike svih društvenih slojeva (patricije i pučane), došlo je do promjene 6. odredbe matrikule Sv. Križa po kojoj će se od tada gastaldi birati iz redova patricija i pučana (*un nobile et un da populo*).⁵¹ Prema statutu bratovštine, dvojica prokuratora također su birana iz redova oba staleža (*uno del numero de nobili e l'altro del numero de popoli*).⁵² Pučani su inzistirali na još jednom uvjetu, odnosno ukoliko u doglednoj budućnosti oni osnuju komunalni samostan za djevojke pučanke u Rabu, bratovština Sv. Križa ne smije se tomu usprotiviti niti će kćeri patricija moći postati koludrice u tom samostanu.⁵³ Sedamdesetih godina 16. stoljeća, za vrijeme biskupovanja Blaža Sidinea, plan rapskih pučana je i odjelotvoren te je u gradu podignut samostan za djevojke iz pučkog staleža.⁵⁴

Već je iz preambule bratovštinske matrikule razvidno da je bratovština Sv. Križa proplakanog u svoje članstvo primala pripadnike svih društvenih slojeva, građane, patricije, pučane, svećenike i laike, muškarce i žene, a njezinim počasnim članovima bili su i rapski biskup te knez.⁵⁵ Navedeno govori u prilog činjenici da su ranonovovjekovne bratovštine, pa tako i rapske, doživjele svojevrstu demokratizaciju te nisu više bile strogo staleški ili spolno ograničene i zatvorene, već su se otvorile svim društvenim slojevima. Ovaj proces demokratizacije, započeo je već u kasnom srednjem vijeku.⁵⁶ Treba napomenuti da od 15. stoljeća svjetovna i crkvena vlast, odnosno njezini predstavnici sve više kontroliraju rad i djelovanje ranonovovjekovnih bratovština, za razliku od srednjovjekovnih, kada su one djelovale kao autonomne udruge, birajući svoju upravu i propisujući statutarne odredbe prema vlastitu nahođenju, u skladu s karizmom pojedine bratovštine.⁵⁷ Ipak, već od kasnoga srednjeg vijeka primjetno je da komunalne vlasti imaju određeni autoritet nad djelatnošću bratovština.⁵⁸ Od uspostave mletačke uprave nad istočnim

⁵¹ NAR, KAR, Atti notarili, sv. VII, fol. 250v, 15. XII. 1560. Do tada su se obojica gastalda birala iz redova pučana. Usp. NAR, KAR, Liber 43, LCSCS, čl. 5, fol. 225r.

⁵² NAR, KAR, Liber 43, LCSCS, čl. 5, fol. 225r.

⁵³ AFSE, Badurina, VKK, Liber II, str. 181.

⁵⁴ Naime, benediktinski samostan sv. Justine, namijenjen djevojkama pučankama, utemeljen je nedugo nakon utemeljenja bratovštine Sv. Križa. Gradnja samostana trajala je u razdoblju od 1573. do 1578. U podizanju samostanskog kompleksa sudjelovala je čitava rapska zajednica, Venecija, čak i papa. Vidi: NAR, KAR, Liber 43, Documenta dioecesis Arbensis, fol. 191v–192r; Lovorka Čoralčić, Prilog životopisu rapskog biskupa Blaža Sidinea, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti u Zadru*, sv. 45, Zadar 2003., str. 139; Domijan, *Rab, grad umjetnosti*, str. 69.

⁵⁵ NAR, KAR, LSCSL, Liber 43, fol. 224r. Vidi Prilog 1.

⁵⁶ Rapska bratovština pod titularom sv. Kristofora, komunalnoga nebeskog patrona, u kasnom srednjem vijeku bila je među najpopularnijim i najbogatijim gradskim bratovštinama, koja je u svojim redovima okupljala pripadnike svih društvenih slojeva. O povijesti bratovštine sv. Kristofora kao i njezinu iznimnom značaju za rapsko društvo u razdoblju kasnoga srednjeg vijeka vidi više: Zoran Ladić – Zrinka Novak, Matrikula bratovštine bičevalaca sv. Kristofora u Rabu, *Starine HAZU*, sv. 64, Zagreb 2012., str. 61–112; posebno str. 61–89. Popis članova ove bratovštine donesen je na str. 93–103.

⁵⁷ Irena Benyovsky, Bratovštine u srednjovjekovnim dalmatinskim gradovima, *Croatica christiana periodica*, god. 22, br. 41, Zagreb 1998., str. 151–152.

⁵⁸ To je vidljivo na primjeru bratovštine Sv. Duha u Trogiru, o čemu govori jedna statutarne odredba Trogirskog statuta iz 1365. godine (*51. Ordine fraternitatis Sancti Spiritus*) u kojoj je zabilježen statut te

Jadranom (*Stato da mar*), mletačke su vlasti željele strogo kontrolirati rad udruga, pa tako i bratovština (kako se u njima ne bi rađale protudržavne ideje, op. a.), te je bratovštinski statut (matrikulu) trebao potvrditi i knez, namjesnik mletačke vlasti u komuni.⁵⁹ Isto tako, Crkva je od Tridentskog koncila (1545. – 1563.) strože kontrolirala rad laičkih kršćanskih udruga, te je u skladu s time biskup obvezno trebao dati suglasnost i dozvolu za utemeljenje nove ili obnovu neke stare bratovštine te potvrditi njezin statut.⁶⁰ Predstavnici i upravitelji bratovštine (gastaldi i prokurator) bili su dužni crkvenim predstavnicima (kanonicima) i u konačnici biskupu polagati izvješća o djelovanju, radu i prihodima pojedine bratovštine te na uvid dati računske i druge bratovštinske knjige.⁶¹ Matrikule ranonovovjekovnih bratovština pisane su obično na talijanskom jeziku, odnosno njegovu mletačkom dijalektu (*veneto*), za razliku od srednjovjekovnih, pisanih uglavnom latinskim ili hrvatskim jezikom (*glagoljica*), posebno u onim sredinama s dugom glagoljaškom tradicijom, koja se ponegdje (Krk, Senj, zadarski distrikt i otoci) znala zadržati i u ranonovovjekovnom razdoblju.⁶²

Temeljna karizma bratovštine Presvetog Križa proplakanog bila je njegovanje pobožnosti prema Kristovoj mucu te križu kao simbolu muke, odnosno Kristovim suzama kao i slavnoj bezgrješnoj Djevici Mariji, posrednici između grješnika i njezina sina Isusa Krista. Naime, u trećoj odredbi njezina statuta stoji kako se u crkvi i na oltaru, na kojemu se nalazi slika s prikazom raspetog Krista u krilu (zagrljaju) Očevu, koji je na čudesan način proplakao, do spomenutog događaja nisu redovito služile svete mise. To se ne smatra prikladnim pa se određuje da iz redova rapskog kaptola treba biti izabran kapelan “dobra

bratovštine. Naime, u jednoj odredbi njezina Statuta naglašeno je da bratimi ove bratovštine ne mogu donositi nove statutarne odredbe bez odobrenja kneževе vlasti i njegove kurije. Iz navedenog primjera jasno je uočljivo da je određena kontrola svjetovnih i crkvenih vlasti uvijek bila nužna, osobito zbog činjenice da su bratovštine predstavljale faktor nemira, nesigurnosti, nezadovoljstva, a budući da su vođene istim vjerskim, ekonomskim, staleškim ili profesionalnim motivacijama koje su članovi mogli jasno definirati i pokušati (a nerijetko su i pokušavali) provesti u u praksi, jasno je da su bratovštine morale biti pod nadzorom vlasti. Vidi: *Statutum et reformationes civitatis Tragurii*, Monumenta historico-juridica Slavorum meridionalium, sv. 10, pr. Ivan Strohal, Zagreb 1915., str. 171–172 i str. 331–332; Irena Benyovsky, Uloga bratovštine Sv. Duha u Trogiru u srednjem i ranom novom vijeku, *Povijesni prilozi*, god. 26, br. 32, Zagreb 2007., str. 33.

⁵⁹ Srdoč-Konestra – Lajšić, *Obrednik po Garanjinu*, str. 186.

⁶⁰ O tom opširnije u: Christopher F. Black, *Confraternities and the Parish in the context of Italian Catholic Reform*, u: *Confraternities and Catholic Reform in Italy, France and Spain*, ur. John Patrich Donnelly – Michael W. Mather, Kirksville 1999., str. 8; Christopher. F. Black, *Italian Confraternities in the Sixteenth Century*, New York 2003, str. 11–12; Petar Runje, *Duhovni život na zadarskim otocima u kasnome srednjem vijeku*, Zadar 2008., str. 121.

⁶¹ To je naročito vidljivo na rapskom primjeru, u apostolskoj vizitaciji Augustina Valiera iz 1579. kada vizitator koji je, među ostalim, pohodio i sjedišta rapskih bratovština, ponavlja da bratovštine moraju imati i voditi uredne računske knjige te ih svake godine gastaldi (predstavnici bratovština) trebaju dati na uvid biskupu ili njegovim zamjenicima. Usp. Perinčić, *Rapska biskupija u vizitaciji Agustina Valiera*, str. 58–60.

⁶² O tom u: Srdoč-Konestra – Lajšić, *Obrednik po Garanjinu*, str. 23–24.

glasa” koji će biti duhovnik novoutemeljene bratovštine i koji je dužan služiti svete mise ispred slike s prikazom raspetog Krista proplakalog i to na blagdan Kristovih suza 14. prosinca kao i svakog petka u godini i to trajno, u čast Spasitelja Isusa Krista, njegove presvete muke i (prolivenih) suza, a svake subote kroz godinu mise se trebaju slaviti u čast slavne bezgrješno začete Djevice Marije.⁶³ Prema bratovštinskoj matrikuli, bratimi i sestre ove bratovštine bili su obvezni večer uoči blagdana (*uigilia*) i na sam novouspostavljeni blagdan Presvetih suza (*il giorno della solenità delle Sacratissime Lacrime*) 14. prosinca, sudjelovati u svečanoj misi i procesiji ulicama grada, zajedno sa svim redovnicima, franjevcima opservantima, konventualcima i trećoredcima kao i članovima (već postojećih) bratovština Presvetog Tijela Kristova i sv. Kristofora, a misu i procesiju predvodili bi svi članovi rapskog kaptola. Njihove zajedničke molitve trebaju biti upravljene Bogu za mir i zdravlje svih žitelja rapske komune te u slavu Njegovih presvetih suza moleći ga da im daruje mir i blagostanje u gradu i distriktu (čl. 2).⁶⁴ Bratovština je okupljala pripadnike svih društvenih slojeva, muškarce i žene, laike te redovnike i redovnice iz svih crkvenih redova, a namjena njezina utemeljenja bila je, kroz pojačano štovanje Kristove muke, pokušati otkloniti “srdžbu i bič Božji” uzrokovanu grijehom Rabljana te tražiti od Boga milost i da ih oslobodi “gladi, kuge, osvajanja ‘pogana’ i drugih progona”.⁶⁵ U srednjem vijeku jedna od središnjih teoloških misli bila je ona o Božjem milosrđu i ljubavi, iskazanoj u Kristovoj mucu i uskrsnuću, ali i Njegovoj sklonosti srdžbi (*ira Dei, ira di Dio*), ukoliko pojedinac ili kolektiv ne poštuju *Dekalog* te živi grješnim životom, što ima za posljedicu kažnjavanje grješnika, kako pojedinca tako i zajednice.⁶⁶ Iz takve refleksije, koja je duboko zahvatila mentalitet srednjovjekovnog pa i ranonovovjekovnog društva, proizlazi da se Božja kazna manifestira kroz periodične pojave različitih neizlječivih bolesti,⁶⁷

⁶³ NAR, KAR, LCSSL, Liber 43, čl. III, fol. 224v–225r. Vidi Prilog 1.

⁶⁴ Isto, čl. II, fol. 224v.

⁶⁵ Isto, fol. 224r. Vidi Prilog 1.

⁶⁶ O tom vidi npr.: Steppen Butler Murray, *Reclaiming Divine Wrath. A History of a Christian Doctrine and Its Interpretation*, Bern 2011., str. 47–104; Robert Oakes, *The wrath of God, International journal for philosophy of religion*, sv. 27, br. 3, 1990., str. 130–134.

⁶⁷ Učestale epidemije kuge koje se tijekom srednjeg vijeka, diljem Europe, ali i Hrvatske i Dalmacije javljaju periodično, (naročito je bila pogubna epidemija *crne smrti* 1347. – 1351.), u srednjovjekovnoj teološkoj misli smatrane su posljedicom udara “biča” Božjeg koji se spustio nad čovječanstvo i kojim Bog kažnjava neposlušne tj. one koji ne žive u skladu s njegovim zapovijedima. Anonimni autor dubrovačke kronike u opisu kuge koja se pojavila u Dubrovniku 1348. izrijekom navodi: “To nije bila kuga, već srdžba Božja” (*Non fu peste ma ira di Dio*). Vidi: *Li Annali della nobilissima Republica di Ragusa – aggiuntovi nella fine un rattamento di moderni annali o veramente cronache*, ur. S. Nodilo, *Scriptores*, sv. 1, *Monumenta spectantia historiam Slavorum Meridionalium*, sv. 24, Zagreb 1883., str. 39. O epidemiji kuge u Dubrovniku opširno je pisao Gordan Ravančić, *Vrijeme umiranja: Crna smrt u Dubrovniku; 1348–1349*, Zagreb 2011. Odgovor srednjovjekovnog društva na realnost pojave epidemije bio je vidljiv kroz pojavu fanatičnoga flagelantskog pokreta (od sredine 13. stoljeća, a naročito u 14. stoljeću) i utemeljenje brojnih flagelantskih bratovština u Europi ali i u istočnojadranskim komunama, čiji članovi pokorni-

gladi, ratnih osvajanja katoličkih zemalja od strane "nevjernika",⁶⁸ potresa, poplava, požara i ostalih ugroza na koje ljudi nisu mogli utjecati. Nadalje, teološko promišljanje, koje je preko propovijedi predočeno puku i pretočeno u vjerničku praksu, odražavalo se i u uvjerenju da se *il flagello di Dio* ("bič Božji") može otkloniti pokorničkim činima, slavljenjem misa, postom, molitvom i odricanjem od tjelesnog. To je vidljivo i na primjeru rapske komunalne zajednice, koju su od sredine 15. stoljeća, pogađale epidemije, "gladne godine", rat (osmanlijsko osvajanje kontinentalne Hrvatske i dalmatinskog zaleđa u 15. i 16. stoljeću imalo je značajne ekonomsko-demografske posljedice i za otočno stanovništvo) itd. Stoga je uvođenje slavljenja većeg broja misa u crkvi Sv. Križa i održavanje bratovštinskih procesija gradskim ulicama na svojevrstan način odražavalo znak pokore rapske zajednice za počinjene grijeha i pokušaj pridobivanja Božjeg milosrđa, kroz zagovor Krista patnika kod nebeskog Oca, kojim bi bili oslobođeni bolesti, gladi i ratnih osvajanja, konkretno Osmanlija.

Iz navedenog proizlazi da rapska crkva sv. Antuna malog, odnosno Sv. Križa od 1560. godine postaje posebno mjesto štovanja Kristove muke i suza, a akteri koji preuzimaju čašćenje i širenje kulta Kristove muke i suza u rapskoj komuni, članovi su obiju navedenih bratovština, koji su naposljetku ujedinjeni u jednu jedinstvenu bratovštinu Sv. Križa proplakanog. Njima se, u procesijama i pobožnim činima pridružuju i članovi već postojećih komunalnih bratovština (sv. Kristofora i Presv. Tijela, a vjerojatno i drugih), tako da se može zaključiti da su u štovanju Kristove muke u rapskoj komuni bili aktivni gotovo svi članovi rapskoga ranonovovjekovnog društva, muškarci i žene, laici i klerici, patriciji, građani, pučani pa i stanovnici distrikta.

kim procesijama i samobičevanjem kroz proživljavanje Kristove muke pokušavaju umilostiti Boga na otklanjanje njegove srdžbe i kazne manifestirane kroz pojavu bolesti. Na taj način flagelanti su smatrali da iskupljuju ne samo svoje grijeha već i grijeha čitavog čovječanstva. Usp. Norman Cohn, *The pursuit of the Millennium*, New York 1957., str. 128; Joseph P. Byrne, *Daily life during the Black Death*, London 2006., str. 204. O flagelantima i flagelantskim bratovštinama vidi npr. Daniel E. Bornstein, *The Bianchi of 1399. Popular Devotion in Late Medieval Italy*, Ithaca; London 1993.; Hartmut Bockmann, Flagellants, u: *The Encyclopedia of Christianity*, sv. 2, Brill 2001., str. 321; Paolo Toschi, Flagellanti, u: *Enciclopedia Cattolica*, sv. 5, Città del Vaticano 1950., str. 1439–1442; F. J. Courtney, Flagellation, u: *New Catholic Encyclopedia*, sv. 5, Washington 2003., str. 754–755. O flagelantskim bratovštinama na istočnoj jadranskoj obali više u: Niko Đivanović, Flagelanti u našem primorju, *Glasnik skopskog naučnog društva*, sv. 7–8, Skopje 1929.–1930., str. 193–196. I u rapskoj komuni od 14. stoljeća djelovala je flagelantska bratovština sv. Kristofora. O tom više: Ladić – Novak, *Matrikula bratovštine bičevalaca*, str. 61–112.

⁶⁸ Osmanlijska osvajanja kršćanskih i katoličkih zemalja smatrana su "Božjim bičem" za grijeha kršćana. O tom više u: John W. Bohnstedt, *The infidel scourge of God: The Turkish Menace as Seen by German Pamphleteers of the Reformation Era*, *Transactions of the American Philosophical Society*, sv. 58, br. 9, Philadelphia 1968., str. 25–26.

Čudotvorne slike, kipovi i raspela u drugim istočnojadranskim komunama

Izvori i literatura bilježe da su se tijekom srednjega i ranoga novog vijeka diljem Europe, ali i u lokalnom okviru, duž istočnojadranske obale zbivali nadnaravni događaji u vidu nesvakidašnjih, čudesnih pojava (krv, suze, znoj) na slikama, kipovima ili raspelima, a koje su im donijela apelativ "čudotvornog".⁶⁹ One su utjecale na pojačanu pobožnost pojedinaca manifestiranu kroz testamentarno darivanje legata *ad pias causas* za obnovu crkava, kapela ili oltara gdje su se čuvali "čudotvorni" predmeti, ali i pojavu čudesnih ozdravljenja vjernika, koji su molili pred čudotvornim slikama ili raspelima, za vlastito ozdravljenje ili izliječenje svojih bližnjih. O tom svjedoče zapisi o čudima koja su se događala, najčešće kroz zagovor svetaca ili pak izravno uz božansku intervenciju,⁷⁰ ali i brojni *ex voto*⁷¹ darovi u crkvama u kojima su »čudotvorne« slike, kipovi ili raspela zauzimali posebno mjesto.⁷² Utjecaj čudesnih događaja odrazio se kako na osobnu tako i na kolektivnu pobožnost, što je vidljivo kroz osnivanje bratovština, pojačane procesije, molitve i mise kao i karitativnu djelatnost članova bratovštine prema najranjivijim skupinama društva s ciljem *spasa duše*.⁷³ Poznati su takvi

⁶⁹ "Svaki grad je u pravilu imao više, zapravo čitav niz čudotvornih slika kojima se mogao suprotstaviti 'sudbini, ambijentu, universumu' (kako bi to rekao Joseph Rykwert, penetrantni antropolog opće urbane forme). Dovoljno je na kartu Zadra, Šibenika, Splita ili Dubrovnika i njihovih područja pozicionirati slike čudotvornih Gospi s Djetetom, ili Kristova raspeća (koja su često u izravnoj korelaciji s Gospinim slikama), da bismo shvatili u kojoj su mjeri bili višestruko branjeni. U svakome od njih pronašli bismo dvadesetak svetih slika" (Joško Belamarić, Marijanska svetišta na Dalmatinskoj obali u srednjem vijeku i u rano modernom doba, *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji*, sv. 43, br. 1, Split 2016., str. 248).

⁷⁰ Takva svjedočanstva zabilježena su u župnim ili lokalnim kronikama, ali i knjigama čudesa tzv. *Liber miraculorum*, koje pripadaju srednjovjekovnom žanru. Međutim i u ranonovovjekovnom razdoblju pisane su knjige čudesa u kojima su obično svećenici ili župnici bilježili događaje vezane za čudesna ozdravljenja vjernika izmoljena od Krista, Blažene Djevice Marije ili nekog sveca. Navedeni događaji i uslišanja vjerničkih molitava doprinijeli su još većem čašćenju božanskog ili svetačkog kulta te razvoju hodočasničkih središta pa i onih lokalnog karaktera. O tom npr. Stanko Andrić, Sv. Ivan Kapistran kao čudotvorac za života, *Croatica christiana periodica*, god. 22, br. 42, Zagreb 1998., str. 1–26; Vladimir Huzjan, O hodočašćima i čudesnim ozdravljenjima u 17. i 18. stoljeću na temelju analize zapisa iz najstarije matične knjige krštenih župe sv. Vida u Brdovcu, *Historijski zbornik*, god. 65, br. 1, Zagreb 2012., str. 65–93.

⁷¹ Izraz *ex voto* – dolazi od lat. za zavjet, iz zavjeta. To je zavjetni predmet (metalna pločica, prikaz dijela ljudskog tijela, prikaz životinje, imovine, najčešće brodova ili nekog događaja) koji se postavlja kao molba za pomoć, kao znak zahvale Bogu ili nekom svecu za uslišanu molbu, dobivenu milost, ali i kao svjedočenja o čudesnom događaju i čudu, a vezan je za dani zavjet. Kršćanstvo je taj običaj preuzelo od Rimljana. Taj je običaj najrašireniji od vremena renesanse, a traje sve do današnjih dana. Vidi: *Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva*, ur. Anđelko Badurina, Zagreb 1979., str. 225.

⁷² O tom npr.: Lenz Kriss-Rettenbeck, *Ex voto: Zeichen, Bild und Abbild im christlichen Votibrauch*, Zürich – Freiburg 1972.; Fredrika H. Jacobs, *Votive Panels and Popular Piety in Early Modern Italy*, New York 2013.; Meri Kunčić, *Od pošasti sačuvaj nas!*; Zoraida Stančić-Demori, Uvod u posttridentsku zavjetnu sliku u Dalmaciji uz prijedlog za Sante Perandu, *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji*, sv. 33, br. 2, Split 1992., str. 165–207; Ivana Prijatelj Pavičić, *Kroz Marijin ružičnjak. Zapadna marijanska ikonografija u dalmatinskom slikarstvu od 14. do 18. stoljeća*, Split 1998.; Anica Kisić, *Ex voto Adriatico: Zavjetne slike hrvatskih pomoraca od 16. do 19. stoljeća*, Zagreb 2001.

⁷³ Michele Bacci, *Pro remedio animae. Immagini sacre e pratiche devozionali in Italia centrale (secoli XIII e XIV)*, Pisa 2000., str. 9–25.

čudesni događaji iz kasnosrednjovjekovnog i ranonovovjekovnog razdoblja, primjerice u Rijeci,⁷⁴ na Pagu,⁷⁵ u Šibeniku,⁷⁶ Trogiru,⁷⁷ Hvaru⁷⁸ i drugdje. Krajem srednjeg i po-

⁷⁴ U riječkoj crkvi sv. Vida nalazi se drveno gotičko raspelo uz koje je vezan događaj, odnosno legenda koja se prema predaji dogodila krajem 13. stoljeća (1296.) kada je kockar Petar Lončarić bacio kamen na raspelo iz kojeg je potekla krv. Događaj se mora promatrati kritički, jer nema povijesne potvrde u suvremenim vrelima, tek ga prvi put spominje Marin Sanudo u svojim *Dnevnici*ma, govoreći o relikvijama (*una impoleta del sangue miracoloso del Crucifixo de misser San Vido*). Marino Sanudo, *Diarii di Marino Sanuto dall'autografo*, ur. Federico Stefani, Guglielmo Berchet, Nicolò Barozzi, LVIII, Venezia 1902., str. 562–563. Isusovci su u 17. stoljeću preuzeli srednjovjekovnu crkvu sv. Vida, izgradili novu crkvu te proširili pobožnost i razvili kult čudotvornog raspela među vjernicima te su revitalizirali pučku legendu o njegovoj čudotvornosti. Sredinom 18. stoljeća potaknuli su osnutak bratovštine muke i smrti Isusa Krista (Braščina Svetoga Križa) u svrhu promicanja i obnove pobožnosti, udijelivši njihovim članovima oprost. O tome: Vanda Ekl, Ranogotičko raspelo u Rijeci, *Starohrvatska prosvjeta*, sv. 3, br. 8–9, Split 1963., str. 228–230; Vicelja-Matijašić – Predoević-Zadković, Nova formula patosa, str. 215–220.

⁷⁵ Dva su čudesna događaja obilježila otok Pag i utjecala na pobožnost njegovih stanovnika na razmeđu srednjeg i novog vijeka. U dominikanskoj crkvi sv. Antuna opata u Starigradu na Pagu, 23. srpnja 1413. prokrvario je korpus križa pred jednom pučankom. Relikvija Presvete Krvi s čudotvornoga pašskog raspela donesena je u Veneciju i pohranjena je u mletačkoj crkvi Basilica dei Frari. O tom vidi: Blaž Karavanić, Građa za povijest grada i otoka Paga, Zadar 2006., str. 390–402; Marko Lauro Ruić, *Osservazioni storiche: sopra l'antico stato civile ed ecclesiastico della città ed isola di Pago ossia dell'antica Kessa / scritte da Marco Lauro Ruich*, Pag 1776., pogl. 24, str. 134–135. U Novalji na Pagu, 15. srpnja 1534. u crkvi Blažene Djevice Marije proplakala je Gospina slika. Usp. Farlati, *Illyricum Sacrum*, sv. 5, str. 266–267; Ante Katalinić, Dinamičko-ritmički uspon hrvatskoga marijanskog kulta, *Crkva u svijetu*, sv. 11, br. 3, Split 1976., str. 276.

⁷⁶ U šibenskoj župi Dolac, u crkvi Sv. Križa, u dva je navrata prokrvarilo drveno raspelo, prvi put 26. ožujka 1483. i 2. svibnja 1812. Prema predaji, između 1402. i 1421. dolački križ doplutao je rijekom Krkom do tzv. križeva mula dolačke rive na gredi, a iz mora su ga izvadili ribari, braća Šestanović, koja su ponijela križ u svoju kuću i potom se dogodilo čudo ozdravljenja njihove gluhonijeme sestre. Taj neobičan događaj uzbudio je vjernike grada koji su odlučili križ postaviti u katedralu sv. Jakova. Organizirana je svečana procesija da bi se križ iz Dolca prenio do katedrale, ali kroz tri dana nijednom im to nije pošlo za rukom budući da je put vodio uz more i svaki put je bilo nevrijeme te se nije moglo proći prema katedrali. Dolačani su to prepoznali kao znak Božji kako bi čudesno raspelo ostalo u dolačkoj crkvi sv. Marije. Nakon što je Gospina crkva promijenila titulara te nazvana Sv. Križ, raspelo je prokrvarilo, a to je potaknulo niz pobožnosti, od molitava i čudesnih ozdravljenja koja su se događala pred čudotvornim raspelom od 1595. do 1605. godine, do aktivnog djelovanja bratovštine sv. Marka koja je uz staru crkvu u 17. stoljeću podigla novu crkvu te ostavljanja donacija u korist crkve. Usp. Krsto Stošić, *Sv. Križ u šibensku Docu*, Šibenik 1933., str. 4–5, 14–27, 39–44; Slavka T. Petric, Šibenske bratovštine, *Croatica christiana periodica*, sv. 39, Zagreb 1997., str. 127–128.

⁷⁷ U dominikanskoj crkvi Sv. Križa na Čiovu, čudesni događaj iz 1. travnja 1600. vezan je za drveno raspelo (rad majstora Jurja Petrovića), koje je prokapalo krvlju. I prije je ovaj križ smatran čudotvornim, pa je njegovo štovanje bilo rašireno po Dalmaciji, ali nakon čudesnog događaja samostan Sv. Križa postaje jedno od najznačajnijih dominikanskih hodočasničkih svetišta. O tome: Farlati, *Illyricum sacrum*, sv. 4, str. 404–405; Stjepan Krasić, Dominikanski samostan sv. Križa na otoku Čiovu (1432. – 1852.), *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji*, sv. 31, br. 1, Split 1991., str. 87–88.

⁷⁸ Maleno raspelo koje je čudesno prokrvarilo u Hvaru događaj je koji je potaknuo pojačane procesije u kojima su sudjelovale sve gradske bratovštine i vjernici, a zbio se u kući admirala hvarske luke Nikole Bevilaque 6. veljače 1510. godine uoči hvarskoga pučkog ustanka (1510. – 1514.). O čudu sv. križića opširnije u: Joško Bracanović, *500 godina čašćenja sv. Križića*, Hvar 2010., str. 7 i dalje. Prilikom pohoda Hvarskoj biskupiji 1579. godine, apostolski vizitator Augustin Valier utemeljio je u Hvaru bratovštinu Milosrđa koja je, zajedno s ostalim hvarskim bratovštinama, nastavila njegovati pobožnost prema čudotvornom raspelu, sudjelujući u procesiji nošenja sv. križića, a brinula je i o oltaru sv. križića u katedrali. O tome: Zrinka Novak, Hvarska karitativna bratovština Milosrđa u ranome novom vijeku, *Historijski zbornik*, god. 64, br. 2, Zagreb 2011., str. 384–399. Hvarske bratovštine Sv. Duha i Sv. Križa promicale su pobožnosti pasionskog sadržaja, odnosno adoracije Kristove muke. Usp. Bernardin Škunca, *Štovanje Isusove muke na otoku Hvaru*, Split 1981., str. 43–58.

četkom ranoga novog vijeka, na Apeninskom poluotoku, ali i diljem katoličke Europe, zabilježena su čuda vezana za raspela i ikone, kojima se pripisuju čudotvorni učinci, a koja su potaknula djelovanje bratovština i pojačanu pobožnost lokalnih stanovnika prema Kristu, Djevici Mariji ili svecima.⁷⁹

Na temelju komparativne analize prikaznog događaja iz rapske komune s drugim istočnojadranskim ili talijanskim pa i šire, mediteranskim komunama, može se zaključiti da rapski primjer nije jedinstven, već se uklapa u opće tokove i trendove religioznosti i pobožnosti na prostoru kasnosrednjovjekovnog i ranonovovjekovnog Mediterana potaknute takvim nadnaravnim događajima.

Valierova vizitacija Rapske biskupije – crkva Sv. Križa i bratovština Sv. Križa proplakanog 1579.

Prilikom vizitacije Rapske biskupije u svibnju 1579., apostolski vizitator i veronski biskup Augustin Valier pohodio je sve rapske crkve i bratovštine te je utvrdio činjenice o njihovu materijalnom stanju i ekonomskim prilikama. Ukoliko je uočio nedostatke ili propuste, vizitatoru Valieru i njegovim delegatima naročito je bilo važno odrediti obnovu, popravak ili nabavku onog što nedostaje. Prilikom vizite svake crkve, Valierova je delegacija posebnu pozornost pridala pregledu mjesta gdje se čuvao Sveti Sakrament, svetog ulja i krstionice, a zatim su sagledali stanje crkvenog ruha, knjiga i ostalog inventara namijenjenog liturgiji i izvanliturgijskim pobožnostima. Poseban interes Valier je iskazao za bratovštine, konkretno zanimalo ga je drže li njihovi nadležni upravitelji i predstavnici (gastaldi i prokurator) uredne knjige prihoda i rashoda te ima li bratovština matrikulu (statut). Utvrđeno je da pojedine rapske bratovštine nemaju računsku knjigu prihoda svojih članova ili da su neuredno vođene, pa je tada Valier odredio da se navedeno ispravi i knjige bratovština obvezno daju na uvid biskupu,⁸⁰ što je još jedna potvrda da je posttridentska Crkva željela uspostaviti veću kontrolu nad radom i djelatnošću bratovština kao laičkih vjerskih udruga.

⁷⁹ O tom postoji velik broj naslova u europskoj historiografiji, a ovdje izdvajamo samo neke: Jean De-lumeau, *Une confrérie romaine au XVIe siècle: "l'Arciconfraternita del Santissimo Crocefisso in S. Marcello"*, *Mélanges d'archéologie et d'histoire*, sv. 63, Paris 1951., str. 281–306; John Henderson, *Piety and Charity in Late Medieval Florence*, Chicago – London 1997., posebno str. 50–57; Susan Verdi Webster, *Art and Ritual in Golden-Age Spain. Sevillian Confraternities and the Processional Sculpture of Holy Week*, Princeton 1998.; Barbara Wisch, *Keys to Success. Propriety and Promotion of Miraculous Images by Roman Confraternities*, u: *The Miraculous Image in the Late Middle Ages and Renaissance*, ur. Erik Thuno – Wolf Gerhard, Rim 2004., str. 161–184; Barbara Wisch, *Incorporating Images: Some Themes and Tasks for Confraternity and Early Modern Visual Culture*, u: *Early Modern Confraternities in Europe and the Americas. International and Interdisciplinary Perspectives*, ur. Christopher Black – Pamela Gravestock, Aldershot 2006., str. 243–263; Megan Holmes, *The Miraculous Image in Renaissance Florence*, New Haven 2013.; Pamela A. V. Stewart, *Devotion to the Passion in Milanese Confraternities, 1500–1630: Image, Ritual, Performance*, Michigan 2015.; Kira Maye Albinsky, *Art, Ritual and Reform, The Archconfraternity of the Holy Crucifix of San Marcello in Rome*, New Brunswick – New Jersey 2017.

⁸⁰ Perinčić, *Rapska biskupija u vizitaciji Agustina Valiera*, str. 56–57.

Prilikom vizitacije crkve Sv. Križa, Valier je utvrdio da je crkva jednostavni beneficij po dodjeli ordinarija, a rektor je bio rapski arhiđakon, tada Nikola Kolić. Prihodi su joj dva dukata. U crkvi se nalaze dva posvećena oltara: veliki oltar ukrašen je "časnom" palom, dvama pozlaćenim anđelima i trima željeznim svijećnjacima. Vizitator je odredio da se treba nabaviti tzv. kanonska predočnica (tablica) i postaviti na sredinu oltara. Nadalje, bilo je potrebno ukloniti zastavu⁸¹ postavljenu u crkvi, otvoriti vratnice, a na prozore postaviti rešetke. Naposljetku, crkvu treba držati zaključanu.⁸²

Valier je tijekom svoje vizite Rapske biskupije pohodio i sve komunalne bratovštine, među ostalima i bratovštinu Sv. Križa proplakanog. Jedan od Valierovih pomoćnika u delegaciji bio je Tincto, koji se očitovao o stanju u navedenoj bratovštini i prvo što je primijetio bilo je da bratovština nema računsku knjigu koja se može vidjeti, već neki svoj način vođenja evidencija prihoda i rashoda. Nadalje, utvrdio je da je bratovština imala malo prihoda od zemlje, vinograde te nešto životinja. Bratovštinski prihodi trošeni su za materijalne potrebe i "svete službe" u crkvi (mise, plaća kapelana,⁸³ svijeće, pogrebi subratima, op. a.). Delegat Tincto također je uvidio da su mnogi prijašnji gastaldi dugovali novac bratovštini, a nedostajale su i knjige iz prethodnih godina. Stoga je odredio da trebaju imati zasebnu knjigu u koju će točno zapisati, stavku po stavku, sve što se tiče milodara, prihoda i rashoda koji se primaju i troše od mjesta do mjesta i s vremena na vrijeme. Nadalje, ukazao je trenutnim gastaldima i prokuratorima da moraju vratiti dugove bratovštine koje su načinili prijašnji gastaldi te da računске knjige trebaju dati na uvid biskupu.⁸⁴ Iz navedenog jasno proizlazi činjenica da je nerijetko znalo dolaziti do malverzacija u novčanim poslovanjima od strane gastalda. Stoga je očita bila namjera vizitatora Valiera da se ekonomske pronevjere isprave i u budućnosti spriječe. Nadalje, posebno je naglašeno da se aktivnosti bratovštine i njezino ekonomsko poslovanje, u skladu s tridentskim smjernicama, moraju staviti pod nadzor Crkve, odnosno poglavara mjesne crkve – ordinarija.

Uvidom u izvore razvidno je da je bratovština Sv. Križa proplakanog bila aktivna u drugoj polovici 16. stoljeća, ali je izgledno da je u 17. stoljeću postupno gubila na važnosti te do sredine 18. stoljeća i prestala s aktivnim djelovanjem. Tek je sredinom 18. stoljeća biskup Ivan Luka Garagnin obnovio njezin rad i revidirao statut. Biskupovom zaslugom obnovljena je i crkva Sv. Križa (na svodu crkve postavljene su štukature).⁸⁵

⁸¹ Ovdje je vjerojatno riječ o zastavi bratovštine.

⁸² Valier, *Visitatio Arbensis*, fol. 18r. Vidi Prilog 2.

⁸³ U samom statutu bratovštine određeno je da iznos plaće kapelana određuju prokurator i gastaldi prema procjeni. Usp. NAR, KAR, LCSCS, fol. 225r. Vidi prilog 1. U blagajničkom dnevniku bratovštine iz sredine 18. stoljeća doznaje se da je plaća kapelana, primjerice u godinama 1717. – 1719. iznosila 46 libara. NAR, KAR, Liber 31, *Blagajnički dnevnik*, fol. 2r–4r.

⁸⁴ Isto, fol. 35r.

⁸⁵ Brusić, *Otok Rab*, str. 161.

Oporučna darivanja *ad pias causas* ili *pro anima* u korist crkve Sv. Križa i bratovštine Sv. Križa proplakanog u drugoj polovici 16. stoljeća

Crkva Sv. Križa (koja se do 1560. nazivala *ecclesia sancti Antonii parvi*; *chiesa di San Antonio piccholo*) bila je mjesto osobitog štovanja Kristove muke, budući da se u njoj nalazila drvena slika (*imago lignea*) s prikazom raspetog Krista koji je, prema već istaknutim navodima iz izvora i literature, 14. prosinca 1559. nadnaravno proplakao.⁸⁶ Iz notarskih spisa može se uvidjeti da se još nedugo nakon čudesnog događaja crkva nazivala dvostrukim titularom. Tako je, primjerice, 1566. u svojoj oporuci građanka Katarina Baduara koju su zvali Žuljica (*Xugliça*), navela da ostavlja svoju kuću kanoniku (mansionaru katedrale) Kristoforu *de Ponte* izvršitelju njezine oporuke, a ujedno i ispovjedniku, te izdaje napatuk da "on može uživati kuću za vrijeme svoga života, a nakon njegove smrti, kuća se treba prodati i od novca kupiti svećeničko odijelo za crkvu sv. Antuna malog odnosno Presvetoga Križa".⁸⁷ Ipak, od sedamdesetih godina 16. stoljeća navedena je crkva u potpunosti preuzela titular Sv. Križa, što je vidljivo u analiziranim izvorima (oporuke, Valierova vizitacija).

Od čudesnog događaja pa nadalje kroz razdoblje druge polovice 16. stoljeća crkva Sv. Križa testamentarno je bila obdarena s nekoliko pobožnih legata.⁸⁸ Tako je, primjerice, rapska patricijka Franciska, udovica u drugom braku pok. Jeronima *Signa alius Bochina* oporučno ostavila jedno novo svileno sukno *al altar del lacrimoso Crucifiso a San Croce*, a drugu tkaninu namjenila je slici Blažene Djevice Marije u rapskoj crkvi sv. Marije od mira na Starom trgu, obvezujući izvršitelje oporuke na provedbu oporučiteljčine želje u roku tri mjeseca nakon njezine smrti.⁸⁹ Jedan od tri stolnjaka koje je posjedovala, i to najveći i najljepši, ostavila je crkvi Presvetog Križa proplakanog u gradu, za svoju dušu, Helena iz Rijeke, zvana Venecijanka, žena ribara Ivana iz Osora.⁹⁰ Rapska građanka Jeronima, udovica Marina Blakuića darovala

⁸⁶ Farlati, *Illyricum Sacrum*, sv. 5, str. 267; AFSE, Badurina, VKK, Liber II, str. 178.

⁸⁷ *Dona Chaterina Baduara cognominata Xugliça [...] uoluit esse suum comissarium et executorem venerabilem dominum presbiterum Christophorum de Ponte mansionarium eius confessorem [...] cui comissario suo [...] reliquit domum presentis sue habitationis cum omnibus iuribus et iurisdictionibus suis [...] quam domum in uita sua frui et gaudere debeat et post eius mortem quod dicta domus uendatur et de eius retractu ematur unum paramentum sacerdotale quod seruire debeat ecclesiae Sancti Antonii parui siue Sacratissimi Crucifixi.* HR DAZD-28, RB, KF, kut. 13, sv. II, fol. 9v, 16. I. 1566.

⁸⁸ U istraživanju je analizirano 457 posljednjih volja rapskih stanovnika u razdoblju od 1550. do 1600. Od ukupnog broja ostavljenih legata *ad pias causas* (1130), crkvama i kapelama u gradu i distriktu pripalo je 34 legata, od čega je crkva Sv. Križa primila četiri pobožna legata.

⁸⁹ *Francisca relitta in secondo matrimonio del quondam spetabil miser Gieronimo Signa alius Bochina [...] Item lasso al altar del lacrimoso Crucifiso a Santa Croce un pano inanti il altar di seda nouo di color come meglio parera alli detti miei comisarii [...] Item lasso alla imagine della gloriosa sempre vergine Maria posta in Piazza Vechia ditta la Madona della pace una uesticela di raso nouo bianco et rosso [...].* HR DAZD-28, RB, Frane Zudenigo, kut. 16, sv. I, fol. 135v–136r, 27. XI. 1589.

⁹⁰ *Helena da Fiume cognominata Venetiana moglie di Zuane da Ossoro pescator [...] Item lassa per l'anima sua alla chiesa del Santissimo Crucifisso Lacrimose di questa città uno mantil delli tre che s'attroua hauer cioè il piu bello et il piu grande.* HR DAZD-28, RB, Gabriel Zaro (dalje: GZ), kut. 18, sv. VI, fol. 40v, 10. VI. 1592.

je navedenoj crkvi sliku s prikazom Djevice Marije,⁹¹ pa se može zaključiti da je Jeronima gajila osobnu pobožnost prema raspetom Kristu, ali i njegovoj majci, budući da je u svom kućanstvu imala navedenu sliku. Vezano za darivanje slika općenito, zanimljivo je spomenuti da se često radilo o slikama koje su ranije bile smještene u domu oporučitelja (takav je slučaj spomenute Jeronime), iako je bilo i slučajeva, osobito kada se radilo o bogatijim oporučiteljima, da se posljednjom voljom ostavlja novac za izradu sakralne slike obično s motivima svetaca uz koje su oporučitelj/oporučiteljica bili intimno povezani u svojoj vjeri.⁹²

Šimun Rošić, sin pok. Marka iz Zadra, momak na galiji kapetana straže protiv uskoka Marka Antuna Pisanija, u svojoj posljednjoj volji koju piše bolestan, ostavio je "ulje kojim nakon njegove smrti trebaju biti napunjena četiri svijećnjaka u katedralnoj crkvi, franjevačkoj sv. Ivana, crkvi sv. Križa i sv. Marije od mira na Starome trgu, i to za dušu oporučitelja".⁹³

Na temelju analize rapskih posljednjih volja u drugoj polovici 16. stoljeća (uzorak od 457 oporuka i kodicila), rapska bratovština Sv. Križa proplakanog primila je ukupno devet legata. Pojedini rapski oporučitelji, za koje se na temelju izvora može pretpostaviti da su za života bili aktivni članovi bratovštine Sv. Križa proplakanog i da su njegovali pobožnost prema Kristovoj muc, navedenoj crkvi testamentarno su ostavljali uglavnom novac, svijeće, uporabne predmete iz svog kućanstva pa i životinje. Tako je građanka Helena, žena Antuna Lučića darovala "za ljubav Božju bratovštini sv. Križa jednu svoju platnenu suknju (tzv. kamižot)⁹⁴ i par crvenih svilenih rukava".⁹⁵ Građanka Raba, Katarina, kći pok. Frane Plavorance oporučno

⁹¹ *Dona Hieronima relitta quondam ser Marin Blacuich [...] Item lassa alla Chiesa de Santa Croce una quadra della Vergene Maria.* HR DAZD-28, RB, Ivan Antun Cernotta (dalje: IAC), kut. 14, sv. IX, fol. 14, 24. I. 1573.

⁹² Ovdje treba istaknuti da su neki od najljepših primjera sakralnog slikarstva na istočnoj obali Jadrana nastali kao posljedica kolektivnog naručivanja oltarnih pala i sakralnih slika od strane pojedinih bratovština za crkve u kojima je bilo sjedište određene bratovštine. O tom više: Ivana Prijatelj-Pavičić, Kiparska i slikarska umjetnička baština bratovština u Dalmaciji između XIV. i XIX. stoljeća, *Croatica christiana periodica*, sv. 21, br. 40, Zagreb 1997., str. 39–54. O renesansnim bratovštinama okrenutim slavljenju Krista kroz rituale kojima se imitiralo Krista i narudžbama raspela za njihovu bratovštinsku crkvu vidi u: Ronald F. E. Weissman, *From Brotherhood to Congregation: Confraternal Ritual Between Renaissance and Catholic Reformation*, u: *Riti e rituali nelle società medievali*, ur. Jean Chitollean et al., Spoleto 1994., str. 83–85.

⁹³ *Simon Rossich quondam Marco da Zara al presente scapolo sopra la galea del clarissimo signor Marc' Antonio Pisani dignissimo Capitano alla Uardia contra Uscochi [...] Item ordena che dappoi la morte sua siano empiti d'oglio cisindelli quatro che andano nelle chiese infrascritte usque: nella chiesa di s. Maria cathedral d'Arbe, nella chiesa di s. Zuane di fratti conuentuali: nella chiesa di s. Croce et nella chiesa della Madona de Pace posta in Piazza uechia, et cio per l'anima di esso testador.* HR DAZD-28, RB, GZ, kut. 18, sv. III, fol. 7r, 9. V. 1587.

⁹⁴ Termin *camicioto* prevodi se na hrvatski pojmom *kamižot*, a na zadarskom području u 16. stoljeću označava platnenu gornju suknju. U Istri je *kamižot* klinasta ženska odjeća od bijela platna ili crne pamučne tkanine, bez rukava i nosi se iznad košulje, ispod gornje odjeće. I. Anzulović, Nazivlje ženske odjeće zadarskog područja u pisanim izvorima, *Zadarska smotra*, god. 48, br. 4–6, Zadar 1999., str. 123.

⁹⁵ *Dona Helena consorte de Antonio Lucich [...] Item lassa per amor de Dio alla fraterna de Crucifixo de San Antonio un suo camisoto de buchasin et uno par de maneghe rosse de seda.* HR DAZD-28, RB, KF, kut. 13, sv. II, fol. 25r, 28. XI. 1570.

je ostavila majstoru Frani Slavkoviću i njegovim nasljednicima polovicu svoje kuće na Kaldancu, i to kako kaže, “za ljubav Božju i oprost njezinih grijeha”, ali oni su, prema želji oporučiteljice, bili obvezni dati bratovštini Sv. Križa proplakanog 20 malih libara, i to u ratama 3 libre godišnje. Ista je oporučiteljica toj bratovštini ostavila i jedan stolnjak, a ostala dva stolnjaka namijenila je bratovštinama sv. Kristofora i sv. Nikole.⁹⁶ U drugoj oporuci iz 1600., Katarina je ponešto izmijenila legatę *ad pias causas* namijenjene rapskim bratovštinama pa je tom prilikom ostavila kat svoje kuće u kojoj živi majstoru brodograditelju Luki Karateliću i njegovoj ženi Klari, a oni su, ukoliko prodaju navedeni kat kuće, dužni dio novca (12 malih libara) dati *alla fraterna della Santissima Croce di questa citta*, a ako ne prodaju nekretninu, mogu davati po dvije libre godišnje do isplate pune svote.⁹⁷ Deset ovaca bratovštini Križa proplakanog oporučno je ostavio rapski patricij Marino *Nimira*, sin pok. Jeronima pok. Ivana, “za Božju ljubav i svoju dušu”.⁹⁸

Svaki je član bratovštine bio obvezan, prema statutu, darovati određeni broj svijeća koje su služile u liturgiji, u osvjetljenju oltara ili su se nosile u bratovštinskim procesijama ili prilikom posljednjeg ispraćaja pokojnih članova bratovštine, stoga se ta vrsta legata često spominje u rapskim oporukama. Primjerice, građanka Nikolota, udovica Bartolomeja *di Benedetti* testamentarno je odredila da se jedna velika svijeća (torac)⁹⁹ od 4 libre¹⁰⁰ (1,9 kg) treba dati bratovštini Sv. Križa i drugima, kako je to već propisano.¹⁰¹ Cicilija, udovica Antuna Terčića odredila je da se propisani broj svijeća treba dati različitim komunalnim bratovštinama kojima je pripadala: Presvetog Tijela, Velikoj

⁹⁶ *Catarina figliola del condam Francisco Plauorance [...] Item laso à maistro Francisco Slafcouich predetto et suoi heredi la mitta di una casa che ho in Capo d'anzo [...] et questo per l'amor del Signor Iddio et in remission delli miei peccati con questo che esso maistro Francisco et suoi heredi sian obligati dare alla fraterna del Lacrimoso Crucifisso lire uenti de piccoli con dare L 3 al anno. [...] Item mi trouo hauere tre banchali uno lasso alla fraterna di San Christoforo, uno alla fraterna del Lacrimoso Crucifisso, et il terzo alla fraterna di Santo Nicolo. HR DAZD-28, RB, Frane Zudenigo (dalje: FZ), kut. 16, sv. I, fol. 459rv, 8. XII. 1591.*

⁹⁷ *Item per uia di legato et per l'amor del signor Iddio et per remission delli miei pechati lasso a maistro Caratellich predetto et a dona Chiara sua moglie il soler di sopra della casa della presente mia habitatione con questo se esso maistro Luca ouero sua moglie subito doppoi la mia morte uenessero il dito soler siano obligati dare alla fraterna della Santissima Croce di questa citta lire dodece piccoli et non la uendendo il detto soler sian obligati dare ogni anno lire doi de piccoli fino hauerano pagato le dette lire 12. Isto, fol. 99v, 12. X. 1600.*

⁹⁸ *Il nobil d'Arbe misser Marino Nimira figlio del spetabil misser Gieronimo quondam misser Zuane [...] Item lascia dieci delli suoi animali pegorini ubique esistenti alla Fradaglia del Crucifisso lacrimoso in questa citta amore Dei et per l'anima sua. HR DAZD-28, RB, Kristofor Nimira, kut. 16, sv. XI, fol. 72, 8. I. 1585.*

⁹⁹ Torci su velike voštane svijeće težine i do 100 kg, koje su obično postavljene na drvene štapove. Torcia, f. (tal.) – candela cerea magna: velika voštana svijeća. *Lexicon latinitatis medii aevi Iugoslaviae*, sv. 2, prir. Marko Kostrenčić et al., Zagreb 1978., str. 1195.

¹⁰⁰ Jedna mletačka teška libra iznosila je 0,477 kg. Zlatko Herkov, *Mjere hrvatskog primorja s osobitim osvrtom na solne mjere i solnu trgovinu*, Historijski arhiv u Rijeci i Pazinu, Posebna izdanja, sv. 4, Rijeka, 1971., str. 67.

¹⁰¹ *Madonna Nicolota reliitta condam misser Bartholomeo di Benedetti [...] ha ordinato che alla fraterna de Santa Croce sia dato una torze de lire quatro et alle altre secondo il ordinario. HR DAZD-28, RB, KF, kut. 13, sv. II, fol. 39v, 13. VI. 1573.*

bratovštini sv. Marije u katedrali, Sv. Križa i sv. Petra izvan zidina.¹⁰² Neki stanovnici rapskog distrikta također su bili članovi većeg broja gradskih i seoskih bratovština što je vidljivo iz oporuke Petra pok. Jakova Benšića koji je bio nastanjen na području *Loro* na otoku Rabu (Barbat). On u svojoj posljednjoj volji sastavljenoj 1584. ističe kako je upisan u pet rapskih bratovština kojima ostavlja propisani broj svijeća, već prema običaju, i to bratovštini sv. Kristofora, Sv. Križa, Velikoj bratovštini sv. Marije, bratovštini sv. Stjepana u Barbatu te Presvetog Tijela Kristova.¹⁰³ Navedeni podatak da je Petar bio bratim svih navedenih bratovština ukazuje na činjenicu da su gradske bratovštine za svoje članove imale pripadnike iz svih društvenih slojeva, pa i onih podrijetlom iz distrikta. Sličan je primjer stanovnika sela Supetarska Draga, Nikole Bačića zvanog Mirina, koji ostavlja svijeće bratovštinama čiji je bio član: sv. Stjepana u Barbatu, sv. Matije u Mundanijama, Sv. Križa i sv. Kristofora u Rabu te sv. Petra u Supetarskoj Drazi.¹⁰⁴ Građanka Raba Helena, udovica majstora Frane Stančića, oporučno je izrazila želju da bude učlanjena u Veliku bratovštinu, kao i bratovštinu Presvetog Tijela Kristova i Sv. Križa, kojima ostavlja propisani broj svijeća.¹⁰⁵

Iz navedenog je razvidno da su pojedini rapski oporučitelji koji su u bratovštinskom životu aktivno sudjelovali kao članovi, nerijetko i većeg broja rapskih bratovština, oporučnim darivanjem brojnih legata u njihovu korist željeli osigurati lakši prijelaz njihove duše u Vječnost. Iz svih navedenih primjera u kojima se kao primatelji legata spominju bratovština Sv. Križa proplakanog, ali i neke druge rapske bratovštine (sv. Kristofora, sv. Marije, Presvetog Tijela itd.) primjetna je staleška "demokratizacija" rapskih bratovština koja je sve očitija u razdoblju kasne renesanse odnosno ranoga novog vijeka. Naime, u razmatranom periodu sve spomenute bratovštine otvorile su pristup u bratovštinsko članstvo vjernicima iz svih društvenih slojeva (klera, patricijata, građana, seljaka iz rapskog distrikta), za razliku od ranijeg razdoblja kada je članstvo u nekoj bratovštini bilo određivano i staleškom pripadnošću. Kao što pokazuje primjer Helene, udovice majstora Frane Stančića, razvidno je da se upis u pojedinu bratovštinu mogao provesti i neposredno prije, čak i nakon

¹⁰² *Dona Cicilia relicta condam Antonio Tercich [...] Item disse et ordenò che alle quatro Fradaie, nelle qual lei è posta et scritta per sorella: et sono la Fraterna del Sacramento Corpo di Christo: La Fraterna grande, la Fraterna de santa Croce et la Fraterna di san Piero extra muros, siano datte le cere ordinarie iuxta il solito.* HR DAZD-28, RB, GZ, kut. 18, sv. II, fol. 4r, 8. XII. 1585.

¹⁰³ *Piero condam Jacomo Bensch dalla isola d'Arbe della contrada de Loro [...] Item disse et ordeno che nelle cinque fradaie nelle qual lui è posto et scritto per fratello et sono la fraterna del Sacramento Corpo di Christo alla qual disse ancora esser debbitore L 1 y 10 li qual denari ordeno siano datti dappoi la sua morte per la infrascritta sua herede, Fraterna grande, la fraterna de san Christoforo, santa Croce et san Stephano de Pasturan alle qual uolsse che sian' datte le cere ordinarie et consuete, iuxta il solito.* HR DAZD-28, RB, GZ, kut. 18, sv. I, fol. 29r, 25. VI. 1584.

¹⁰⁴ *Nicolo Bacich alias Mirina dal isola d'Arbe [...] Item disse esser posto nelle infrascritte fraterne usque di s. Stefano de Pasturan, de s. Croce, de s. Matio de Mondaneo, de s. Christoforo et de s. Piero della valle alle quali fraterne siano date le cere ordinarie.* HR DAZD-28, RB, GZ, kut. 18, sv. 6, fol. 13r, 25. IX. 1592.

¹⁰⁵ *Dona Helena relicta condam ser Francisci de Stantiis [...] Item disse esser posta et annotata nella fraterna grande, in quella del Sacramento corpo di Christo et anco di santa Croce, à quali tutte tre fraterne ordena siano date le cere ordinarie al tempo della sua morte.* HR DAZD-28, RB, GZ, kut. 18, sv. IX, fol. 15v, 21. I. 1595.

smrti, u nadi da se stekne veća sigurnost “za spas duše”, a što se postizalo, prema onodobnom vjerovanju, uključenošću što većeg broja ljudi, bratima i sestara bratovština, koji su, prema statutarnim odredbama, bili dužni sudjelovati u ceremoniji pogreba i moliti za dušu preminulog subratima ili susestre. Treba istaknuti da se ovaj oblik pobožnosti u našim krajevima pojavljuje već u 14. stoljeću,¹⁰⁶ a primjeri iz Raba ukazuju da je on neprekinuto trajao i u ranom novom vijeku.

Ispraćaj pokojnog subratima prema statutu bratovštine

U statutu rapske bratovštine Sv. Križa proplakanog nalazi se i odredba o ispraćaju preminulog člana do grobnice, koja je nešto svečanijeg izričaja te su ovdje uklopljeni elementi tipični za posttridentsku pobožnost u čijem je fokusu naglasak na milosrđe prema bližnjima bez kojeg se, kako je istaknuto, “ne može steći Raj”. U 13. odredbi naznačeno je da je “milosrđe majka svih vrlina i stoga, ukoliko umre neki od bratima ili sestara bratovštine, bilo siromašan bilo bogat, ostali bratimi i sestre dužni su, bez iznimke, ispratiti pokojne bratime ili sestre do grobnice moleći Gospodina Boga za dušu pokojnika, uz iznimku onoga koji će biti spriječen zbog pravih razloga, a ostali će biti neuklonjivo podložni plaćanju kazne od 2 solida za svaki put ako ne dođu”.¹⁰⁷

Ono što su propisivale matrikule bratovština, izraženo je i u posljednjim voljama nekih oporučitelja, koji su bili članovi pojedinih rapskih bratovština. Tako je građanka Urša, supruga Ivana Zizzo pok. Matije testamentarno odredila da “njezino tijelo, do crkve sv. Ivana u kojoj želi biti pokopana i to u grobnici gdje već leži njezin svekar Matija, isprati bratovština Presvetoga Tijela i bratovština Presvetoga Križa, a na dan pogreba trebaju biti održane četiri male mise i jedna velika, koje bi se trebale nastaviti slaviti i idući dan nakon pogreba”. Tog dana, prema želji oporučiteljice, “neka zvoni malo zvono crkve sv. Marije”.¹⁰⁸ Očito je spomenuta Urša bila članica ovih bratovština, ali nije odredila ukop u nekoj od bratovštinskih grobnica, što je bio običaj, već je željela biti sahranjena u obiteljskoj grobnici.

Bratovštine kao solidarne i karitativne udruge vodile su brigu i o svojim siromašnim članovima. U njihovim statutima često je propisano da se u bratovštinsku blagajnu treba uplaćivati doprinos za pokriće troškova sprovednih obreda onih članova čije obitelji ili sami članovi nisu bili u mogućnosti, zbog siromaštva, namiriti troškove pogreba. U tom bi u jednakom udjelu sudjelovali svi ostali članovi bratovštine. Tako je u 14. odredbi statuta bratovštine Sv. Križa proplakanog istaknut

¹⁰⁶ Usp. Zoran Ladić, *Last will: Passport to heaven. Urban last wills from late medieval Dalmatia with special Attention to the Legacies pro remedio animae and ad pias causas*, Zagreb 2012., str. 196–197, 228.

¹⁰⁷ NAR, KAR; LCSSL, Liber 43, fol. 226r. Vidi Prilog 1.

¹⁰⁸ *Madona Orsa moglie de misser Zuan Zizzo quonam misser Mathio [...] Item vole et ordena che il corpo suo sia sepolito nella sepoltura doue fu sepolito il quondam misser Mathio Zizzo suo socero a Santo Zuane d'esser compagno con doi torzi, con la fraterna del Corpus Domini et con la scolla della Sacratissima Croce con messe quatro piccole et una grande et cosi successiue le dette messe il giorno sequente, volendo che sia sonato con la campana piccola di Santa Maria.* HR DAZD-28, RB, IAC, kut. 14, sv. IX, fol. 19, 4. III. 1574.

upravo taj solidarni čimbenik među članstvom, gdje se izriječom navodi sljedeće: "Kako bi se ova sveta bratovština, koja je vrlo siromašna, kako je svima poznato, mogla bolje uzdržavati i podupirati, određeno je da svi bratimi i sestre ove naše bratovštine, dođu na pogreb, kao i njihovi nasljednici koji su dužni, kako je to već običaj u našoj bratovštini, pripomoći platiti pogreb za siromašne, jedan solid po članu (u blagajnu) bratovštine a na dan njegova posljednjeg ispraćaja jedan torac težine jedne libre i jednu libru za svijeće".¹⁰⁹

Dakle, osim darivanja legata *ad pias causas* u korist bratovštine, kao i redovitog podmirivanja članarine i nabave svijeća koje su služile u osvjetljenju crkve i u procesijama, sudjelovanje u pogrebnim obredima, ispraćaju i iskazivanje milosrđa (kroz molitveno-liturgijske obrasce) prema pokojnom subratimu, a posebno prema siromašnim članovima zajednice, osiguravalo je, prema tumačenju Crkve, živim članovima Crkve i bratovštine kao laičke vjerske udruge, dodatnu kariku prema spasu njihove duše.

Blagdan Sv. Križa proplakanog ili Presvetih suza

Na početku opisan čudesni događaj sa slikom na kojoj je proplakao Krist u rapskoj gradskoj crkvi sv. Antuna malog uvelike je utjecao na pojačani fenomen pobožnosti rapskog stanovništva, koji se očitovao kroz uspostavljanje crkvene svečanosti, odnosno novog blagdana u čast Sv. Križa proplakanog koji je vrijedio za Rapsku biskupiju i komunu. U prvoj odredbi statuta novoutemeljene bratovštine Sv. Križa proplakanog, dan 14. prosinca proglašen je *in perpetuo* blagdanom u Rapskoj biskupiji. Na taj dan treba se suzdržati od svakoga fizičkog (ručnog) rada, a sam blagdan proslaviti molitvama i drugim dobrim djelima kao i nedjeljom. Također je propisano da proslava blagdana počinje 13. prosinca uvečer uoči samog blagdana (*uigilia*).¹¹⁰ Tada su svi članovi rapskog kaptola dužni doći u crkvu i ondje pjevati svečanu Večernju, a na sam blagdan Presvetih suza (*solenita delle Sacratissime Lacrime*) kanonici trebaju slaviti svečanu pjevanu misu. Uvečer toga dana treba se održati svečana procesija ulicama grada koju će predvoditi rapski kanonici, a koja će okupiti sve članove gradskih bratovština kako ove novoutemeljene, tako i bratime i sestre (već postojećih) bratovština Presvetog Tijela Kristova i sv. Kristofora (čl. 1 i 2).¹¹¹ Iz navedenog se može zaključiti da je blagdan Presvetih suza okupio u gradskoj crkvi Sv. Križa i na ulicama grada čitavu rapsku vjersku zajednicu, a pobožnost stanovnika komune očitovala se u procesiji koja se odvijala gradskim ulicama, a koju su predvodili članovi triju najutjecajnijih rapskih bratovština (sv. Kristofora, Presvetoga Tijela i novoutemeljene Sv. Križa proplakanog).

¹⁰⁹ NAR, KAR, Liber 43, Documenta dioecesis arbensis, LCSCl, čl. 14, fol. 226v. Vidi Prilog 1.

¹¹⁰ KAR, LCSCl, čl. 1, fol. 224v. Vidi: Prilog 1.

¹¹¹ Isto, čl. 2, fol. 224v. Vidi: Prilog 1.

Čudesni događaj koji je obilježio rapsku povijest druge polovice 16. stoljeća te je potaknuo niz religioznih manifestacija rapskog puka (od utemeljenja bratovštine, slavljenja misa i predvođenja procesija u čast Presvetog Križa proplakanog i Kristove muke) i danas je živ u memoriji i pobožnoj praksi Rabljana. Naime, prema riječima rapskog župnika Mladena Mrakovčića, rapski se puk okuplja svake godine, 14. prosinca, na slavlje zavjetnog blagdana Proplakanja Sv. Križa, te se pjeva Večernja i slavi sveta misa, a zbor izvodi pjesmu iz 16. stoljeća *Štujmo braćo*, čiji se stihovi nalaze u prijepisu u *Obredniku po Garanjinu*.¹¹²

Zaključak

Na kraju, na temelju iznesenog može se zaključiti da je nadnaravni događaj čudesnog proplakanja raspetog Krista na slici od 14. prosinca 1559. u rapskoj komuni transformirao čitavu komunalnu zajednicu na način da je najprije izazvao snažne emocije (straha, strahopoštovanja, poniznosti i duboke religioznosti) najprije kod onih koji su se vlastitim očima uvjerali se u čudo. Nadalje, te su emocije potaknule i na promjenu ponašanja pojedinaca i cijele društvene zajednice, koji su, uz dozvolu crkvenih i komunalnih vlasti, utemeljili bratovštinu Sv. Križa proplakanog, potaknuli dotadašnju bratovštinu sv. Antuna malog, čije je sjedište bilo u istoimenoj crkvi, mjestu čudesnog događaja, na ujedinjenje s novoutemeljenom. Pritom je iskazan i demokratski karakter nove bratovštine koja, za razliku od većine kasnosrednjovjekovnih, nije bila strogo staleški usmjerena, nego se otvorila prema svim društvenim slojevima (patricijima, pučanima, stanovnicima distrikta, klericima i laicima), muškarcima i ženama, čime je, kroz socijalni ustroj, naglašen demokratski karakter bratovštine. Iako je svaka srednjovjekovna bratovština sadržavala u sebi solidarni čimbenik prema svojim članovima, ali i onima u potrebi (siromašni, bolesni, umirući itd.), ovaj trend solidarnosti i karitativnog djelovanja prema potrebitima i onima na margini društva nastavljen je i početkom ranoga novog vijeka. Time je u kontinuitetu vidljiv proces dugog trajanja, započet još u 13. stoljeću (zaslugom mendikantskih redova) tzv. laičkoga socijalnog kršćanstva, koje se otvara prema svim društvenim akterima, kako članovima vlastite udruge, tako i onima na društvenoj margini, s konačnim ciljem pridobivanja što većeg broja članova komunalne zajednice za sudjelovanje u pogrebnim obredima. Oni su, prema teološkom shvaćanju, ali i kasnosrednjovjekovnom i ranonovovjekovnom mentalitetu općenito, predstavljali vrlo važan trenutak prijelaza duše pokojnika iz ovog svijeta u onostranost, a za koji se bilo potrebno duhovno i materijalno pripremiti te na kraju, na posljednjem ispraćaju okupiti što veći broj sugrađana (vjernika) koji će molitvama i obredima sudjelovati u tom činu, kako bi prilikom ispraćaja pokojnika na posljednje počivalište, uz propisane molitvene obrasce bilo omogućeno spasenje pokojnikove duše, odnosno lakši prelazak iz čistilišta u Raj.

¹¹² Mladen Mrakovčić, Uvodno slovo, u: Srdoč-Konestra – Lajšić, *Obrednik po Garanjinu*, str. 7.

Djelovanje nove bratovštine, u skladu sa smjericama zadanim na Tridentском koncilu, bilo je odobreno od duhovne i svjetovne vlasti (biskup i knez), koje su ujedno i kontrolirale njezin rad, izbor uprave i gospodarsku djelatnost. Sredinom 18. stoljeća, zaslugom biskupa Garanjina, bratovština je revitalizirana, a naglasak je ponovno stavljen na pobožnost prema Kristovoj mucu, ali i na solidarni čimbenik prema siromašnim članovima komunalnog društva.

Zoran primjer ranonovovjekovne pojedinačne i kolektivne duhovnosti i pobožnosti, u ovom slučaju prema Kristovoj mucu i suzama, ali i konkretnih solidarnih elemenata prema pripadnicima društva u potrebi, nalazimo i u rapskoj bratovštini Sv. Križa proplakanog, utemeljenoj 2. siječnja 1560. Komparativnom analizom rapskoga čudesnog događaja s proplakalom slikom sa sličnim nadnaravnim zbivanjima na čudotvornim slikama, kipovima ili raspelima na kojima su se pojavile tjelesne tekućine (krv, znoj, suze), a koja su se u razdoblju kasnoga srednjeg i ranoga novog vijeka događala u crkvama duž istočne obale Jadrana, ali i šire, primjerice na talijanskom poluotoku ili diljem Mediterana i katoličkih europskih zemalja, može se ustvrditi da rapski fenomen nije bio jedinstven, već se uklapao u tadašnje religiozne okvire. Gotovo u svim komunalnim sredinama, nakon pojave nadnaravnih znakova na sakralnim predmetima (slikama ili raspelima), društvena je zajednica bila potaknuta na osnutak bratovština u crkvi gdje se čudo dogodilo, zatim na pobožne procesije, molitve, mise i u konačnici na darivanja *ad pias causas* u korist bratovštine, odnosno za obnovu crkve, kapele ili oltara gdje su se "čudotvorne" slike, kipovi ili raspela čuvali. U nekim ruralnim ili manjim urbanim sredinama na talijanskom poluotoku, ali i na istočnom Jadranu (Krk, Rab, Hvar) ta je tradicija, kroz njegovanje bratovštinskih pobožnosti, živa i danas.

Prilog 1. Prijepis statuta rapske bratovštine Sv. Križa Proplakanog¹¹³

Kaptolski arhiv Rab, Liber 43, Documenta dioecesis arbensis, fol. 223v–229r

Exemplum sumptum ex libro Confraternitatis Sancti Crucis Lacrimosae Civitatis Arbensis

(fol. 223v)

Die Martis secunda mensis Ianuarii 1560.

Congregato Capitulo Arbensi in camera episcopali post vespervas ad sonum campanę more solito: In quo interfuerunt reverendi domini Mattheus Spalatinus archipresbiter, Franciscus Negusantius vicarius, Dominicus Veselinich, Ioannes Cortesius, Christophorus de Dominis, Georgius de Marinellis et Nicolaus Cholich canonici prebendati aliis extra Dięcesis existentibus omnes supradicti representantes totum Capitulum, sive maiorem partem ipsius, et ibidem dicto Capitulo et canonicis expositum fuit prò parte, et nomine spectabilis Comunitatis, nec non totius Universitatis Arbi, quod cum sub die quarta decima mensis Decembris proxime preteriti: supernaturalis Imago lignea Sacratissimi Domini Nostri Crucifixi Iesu Christi existens super altare Divi Antonii huius civitatis visibiles veras et naturales effudisset lacrimas: intendentesque ob talem miraculum (numquam à seculo auditum) placare Iram Dei Omnipotentis, ad laudem quoque et honorem Sue Maiestatis, ac sub titulo devotissimi Crucifixi Lacrimosi constituere unam frataleam siue confraternitatem in dicta ecclesia cum licentia et consensu Reverendi Ordinarii et clarissimi domini Comitatus intendentes accipere omnes de dicto Capitulo una cum omnibus aliis presbiteris et clericis in hac Diecesi existentibus gratis et amore absque ulla solutione in dictam confraternitatem, cum hoc quod teneantur et obligati sint perpetuis futuris temporibus ac singulo anno in Vigilia festivitatis dictarum Lacrimarum processionaliter venire ad decantandum Vespervas, nec non die sequenti quę erit quarta decima Decembris dictę festivitatis, similiter cum processione solemniter per totam civitatem, et postea venire ad decantandam missam et Vespervas in predicta ecclesia: Ad laudem Dei Omnipotentis et ad salutem animarum dictę Confraternitatis. Et ita captum fuit per omnes Canonicos nemine penitus discrepante, presentibus ad premissam reverendo domino presbitero Francisco de Signa et domino Mattheo Cavazza in presentiarum organista sallariato Arbe testibus vocatis et rogatis.

¹¹³ Treba istaknuti da je već jedan prijepis statuta bratovštine Sv. Križa proplakanog iz bratovštinske knjige, a koji se čuva u Kaptolskom arhivu u Rabu, Liber 27, načinjen 1765. te proširen dodatnim odredbama iz 1872., objavljen u cjelosti 2008. u Srdoč-Konestra – Lajšić, *Obrednik po Garanjinu*, str. 191–201. Međutim, navedeni prijepis ima i neke manjkavosti. Primjerice, kratice (*abbreviature*) iz izvornika nisu razriješene, a i ima znatnih pogrešaka u transkripciji prijepisa latinskog i talijanskog izvornika (npr. padeži, pogrešna transliteracija itd.). Stoga smo odlučili u ovom Prilogu dati transkripciju prijepisa statuta bratovštine Sv. Križa proplakanog iz 1560., a koji je nastao u nešto kasnijem razdoblju, sredinom 18. stoljeća i pohranjen je u Kaptolskom arhivu u Rabu, Liber 43, Documenta dioecesis arbensis, fol. 223v–229r.

Presbiter Paulus Antonius Badoarus
Notarius publicus Arbe rogatus

(224 r)

Na margini gore: Copia trata dal deto libro a charte 149

Al Nome de Dio Iesù Cristo Crocefisso nostro Redentore, et della sua dolce madre sempre Vergine Maria Tabernacolo dello Spirito Santo, ancora per noi intercedendo gli gloriosi Protettori Nostri Santo Marco Evangelista e Santo Christoforo, con tutta la corte celestiale sia fatta la presente fraterna Compagnia nostra principiata sotto il Principato del Serenissimo et inclito Principe del Serenissimo Dominio Veneto Domino Duce Hieronimo Priuli¹¹⁴ sotto l'episcopato del reverendissimo domino Vicenzio Nigusanzio Dottore,¹¹⁵ e per l' Iddio Grazia, e della Sede Apostolica D' Arbe Vescouo dignissimo, e sotto felice regimento del clarissimo domino Filippo Minio¹¹⁶ per l' illustrissimo et eccelentissimo Duce Domino Veneto Conte d'Arbe et suo distretto dignissimo. Cum sit, che nelli pasatti giorni et che sotto li 14 del mese Decembre prossimo pasatto à ora di terza come a tutti è nottissimo è apparso in la citta nostra d'Arbe in la chiesa di Sant' Antonio piccolo giorno certo memorando uno grande et stupendo miracolo e forse mai più udito, che una Imagine gloriosa del Crocefisso Nostro Redentore depinto sopra l'altare grande della ditta chiesa nel seno dell' Imagine del Padre Eterno in legno antichissima et quasi corosa, dall'occhio sinistro miracolosamente hà profuso le sue sacrate lacrime, come tutti noi con li proprii occhi habiamo certamente veduto, piangendo forsi esso Salvator Nostro le grandi miserie nostre, et il horrendo futuro flagello, quale esso Padre Eterno mandarne vuole per li grandi et innumerabili peccati nostri, esortando à noi miseri peccatori Sua Maestà à penitenza delli peccati nostri, et miglior vita, onde coadunati tutti insieme fraternamente, cosi nobili come cittadini per render infinite et debite grazie di tanto dono et miracolo à noi dimostrato, prima pregandolo umilmente che per la sua Passione, et per il suo prezioso Sangue sopra il legno della Santa Croce per noi sparso vogli per la sua solita clementia per noi interceder appresso esso suo Padre Eterno, et Spirito Santo et tutti tre insieme per la sua bontà da noi, et della città et territorio nostro vogliamo rimouer questa giusta ira et flagello, qual giustamente per li peccati nostri meritano dandone vera pace, et liberandoci dalla fame, peste, incursion de Pagani et d'ogni altra persecuzione, però cosi inclinati à Sua Maestà habbiamo deliberato di far una confraternità in ditta chiesa de Santo Antonio piccolo commune et patente a tutti fedeli Cristiani, cosi nobili come popullo, donne, uomini et religiosi et religiose d'ogni ordine a laude et onor di Iddio sotto titolo e vesillo (!) d'esso glorioso et

¹¹⁴ Girolamo Priuli bio je mletački dužd od 1. rujna 1559. do svoje smrti 4. studenog 1567. Vidi na: PRIULI, Girolamo in "Dizionario Biografico" (treccani.it) (pristupljeno 15. 1. 2021.).

¹¹⁵ Vincenzo Negusanti, doktor obaju prava, vršio je službu rapskog biskupa od 1514. do 1567. Farlati, *Illyricum sacrum*, t. V. str. 264–266.

¹¹⁶ Filippo Minio službu rapskoga kneza obnašao je od 1559. do 1561. Usp. Brusić, *Otok Rab*, str. 185.

miracoloſo Crocefiffo lacrimoſo ottenuta prima licenzia et confirmazione da quella del già ditto Reverendiſſimo Epiſcovo ouvero Suo Reverendo Ordinario per la ſua abſenzia et dal preditto Clariſſimo Conte noſtro Rapreſentante per eſſo prelibato (224v) Duce Domino Veneto, da eſſer eſſa confraternità governata et in perpetuo retta con li modi, ordini, et capitoli infracritti et Primo –

Primo: Che eſſo glorioſo et memorando giorno 14 Dicembre ſia in perpetuo in queſta Città et ſuo territorio giorno feſtivo, nel quale ogni uno ſia obligato abſentariſi da ogni manuale opera, ma ſolemnizarlo et feſtizarlo con le orazioni et altre buone opere, quanto il giorno della Santa Domenica qual giorno glorioſo habbia la ſua Vigilia alli 13 ditto, oſervandola come ſ’oſervano tutte le Vigilie comandate dalla Santa Chieſa Cattolica, ſalvo giuſto impedimento di malatia, over d’ogni altra giuſta cauſa.

Secondo: Item che in lo giorno della Vigilia il noſtro Reverendo Capitulo ſio (!) obligato à venir in la ſopraditta Chieſa et ivi cantar uno ſolenne Veſpero et quel medeſimo Domani che ſarà ſcomenzato il giorno della ſolenità delle Sacratiffime Lacrime eſſo Reverendo Capitulo ſio (!) obligato cantar ſolenemente la Meſſa grande et il Veſpero et quellieſſo giorno farſi dee (!) la ſolenne proceſſione per tutta la città noſtra per eſſo Reverendo Capitulo, nella qual proceſſione obligate ſiano venir tutte le Religioni de fratti minori oſſervanti, conventuali e terzaroli, con le Confraternità del Santiffimo Corpo di Criſto e del noſtro Confalon Santo Criſtoforo per maggior ſolenità d’eſſo glorioſo giorno, ſonando il campanil al Domo, et facendoſi ogni altra Devozione in ſimilibus oſſervata, alle quali celebrazion de Veſperi, et meſſa et Proceſſion, già eſſo Capitulo capitularmente congregato per ſua urbanità et devozione per dimoſtrare la ſua carità verſo queſta città, ſenza altro premio volontariamente ſi hà obligato, ſalvo che tutti eſſi Reverendi ſacerdoti d’eſſo Reverendo Capitulo ſiano accetati e coſi ſ’accretano per noſtri confrati in ditta Scuola ſenza alcun pagamento, alla qual Proceſſione etiam ſiano obligati venir tutti li fratelli et ſorelle di ditta Confraternità eccetuando quelli, i quali da giuſto impedimento foſſero agravati et quel medeſimo alle celebrazion delli Divini Offizii, efundendo devotamente le ſue preci à Dio per la pace e ſalute noſtra à laude et onore della (!) ſue ſacrate lacrime, pregando ſua Maetà, che ne habbia à liberare da ogni male et donarne pace, et abundanzia in la Città noſtra et ſuo diſtretto.

Terzo: Item perche non è conveniente che eſſa glorioſa Imagine d’eſſo Crocefiffo Lacrimoſo, et ditta Chieſa ſtia ſenza la debita celebrazione delle ſante meſſe, però ſia ſtatuito che ſe tenga uno capellano del numero d’eſſo reverendo Capitulo di buona fama, et qual piacerà alla ditta Confraternità, il qual Capellano ſio (!) obligato celebrazion la ſanta meſſa dinanti ad eſſa glorioſa Imagine, prima tutte le feſte dalla Chieſa comandate (!), et nel giorno della prefata (225r) ſolenità 14 Dicembre, et ogni Venere infra l’anno in perpetuo à laude, et onore del noſtro Redentore Gieſù Criſto, et della ſua Sacrata Paſſione et delle ſue Sacratiffime Lacrime. Item ogni ſabbato infra l’anno à laude et gloria della glorioſa Vergine ſempre Imaculata Maria accio Lei ancora interceda per li peccati noſtri appreſſo il ſuo dolce figliuolo, il qual

Capellano sia tenuto pregar in esse sue sante messe per la salute, cosi per li vivi, come morti, qual Capellano habbia per sua mercede d'esse officature delli denari et beni d'essa Confraternità quanto convenirà con li Procuratori e Castaldi (!) di quella.

Quarto: Item che la ditta Sacra Imagine d'esso Lacrimoso Crocefisso sia illuminata di e notte da una lampada in perpetuo, et quel medesimo alle giornate di torze, candelotti et altre cere, come meglio parerà alli ditti Procuratori et Castaldi (!) habbiando rispetto al presente, ch'essa confraternità non hà altro salvo quel pocco di ellemosina, qual dalli fedeli viene data, et poi in futturum secondo che cresceranno esse ellemosini (!) (come di sopra) de tempo in tempo ditta illuminazione cosi di lampade, come di cere per ditti Procuratori e Castaldi (!) si potrà accrescer à laude et onor d'esso Crocefisso Lacrimoso.

Quinto: Item perche si spera che in ditta Confraternità hà da intrare grande numero di populo, onde per rimover ogni confusione, et accio regolatamente, e con vero ordine siano governate l'ellemosine et beni d'essa Scola in capo d'otto giorni di puoi li presenti capitoli sarano confirmati, et publicati à laude, et onor del ditto Santissimo et Lacrimoso Crocefisso, chiamati tutti quelli entreranno in ditta Scola nella sopraditta Chiesa di Santo Antonio piccolo si debbano dal numero d'essi fratelli per scrutinio allezer duoi Procuratori uno del numero de nobili e l'altro del numero de popoli, quali siano obligati sub vinculo iuramenti procurar ogni ben utile et augumento de ditta Scola et quella in ogni giudizio diffender contro qualunque persona, senza il consegio e parer delli quali l'infrascritti Castaldi (!) non possono disponer ne opperar cosa alcuna, qual procuratori debbano star in esso suo officio per anni tre contiuni, et in capo d'essi anni tre al modo soprascritto siano elletti altri duoi, e cosi servarsi debba de tempo in tempo intendendersi, che chi scoderà piu ballotte quel sia Procuratore.

Sesto: Item quel medesimo per scrutinio siano elletti duoi Castaldi (!) del numero doi Populo, quali habbiano il carico sub vinculo iuramenti administrar li beni di ditta Scola ben et fidelmente con ogni debito sparagno e siano obligati che la sopraditta Chiesa non manchi della illuminazione tenendola monda et netta, qual Gastaldi star debbano per anno uno, et non più, et hauer debbano contumazia per anni tre qual Gastaldi mutarsi debbano d'anno, in anno nel ditto giorno Santissimo di 14 Dicembre immediate compito il Vespero, li qual Castaldi siano tenuti et obligati in termine di giorni otto dopoi haverano compito il suo tempo render uno distinto e particolare conto alli sopraditti procuratori della sua administratione sotto pena di ducati dieci la metà della qual sia applicata alla ditta Confraternità et l'altra metà al Clarissimo Conte qual per tempo sarà da esserli tolta irremisibilmente, et se per caso ditti Castaldi attacharano di qualche summa di beni aut danari di ditta fraterna siono (!) privi di non poter esser mai più Procuratori et Gastaldi, et oltra cio obligati siano pagar soldi quatro per lira di quanto haveranno intacato, la metà della qual sia del Clarissimo Conte qual per tempo sarà, e l'altra mità d'essa fraterna essendo tenuti adesso, e nell'avenire tutti ditti fratelli, quali si trovaranno alla ballotazione ballotare sotto vinculo di giuramento semato odio et amore, ma per sola consienza et laudato fine di tanto perfetta opera, et

se per caso, come suol intravenire, che alcun sarà pregato à darli la sua ballotta, sio (!) obligato per esso Sacramento darla incontrario, dichiarando che quelli haveranno più ballotte se intendano esser remasti Gastaldi.

Settimo: Item che li ditti Procuratori debbano tegnir le chiave una per Huomo della casseletta dell' ellemosine, et quella apprir alla presenza di ditti Gastaldi, et ditta ellemosina per conto consignar alli ditti Gastaldi d' esser poi spesa à beneficio di ditta Scola.

Ottavo: Item ditti Gastaldi debbano tenir la chiave di ditta Chiesa, ó vero Scola, una per uomo, et simile delli banchi ó ver cassa dove tengono li danari, cere, libri, paramenti, argenti, oro et ogni altra cosa spetante alla ditta fraterna, qual beni d'anno in anno, et de Gastaldi, in Gastaldi per li sopraditti Procuratori per inventario siano consegnati.

Nono: Item quelli soprascritti Procuratori et Gastaldi siano tenuti et obligati sub vinculo Iuramenti far osservar et essi osservar tutti li capitoli scritti in questa nostra madrigola et esercitarsi in li governi d'essa Scola con fede, amore et carità come nelle cose sue proprie, e se le occoresse secondo li tempi et qualità delle cose far qualche provisione, et azonzer à quelli capitoli non possa per se stessi ditti Procoratori et Gastaldi far cosa alcuna nè in azonzer, nè in sminuir, nè correger, nè disponer delli beni d'essa fraterna, salvo con l'auttorità delli fratelli per la mazor parte delle ballotte, mettendo parte in ditta fraterna qual li piacerà et mettendo in scrittura la oppinion loro, qual sia letta alli fratelli convocatti in la ditta Chiesa di Santo Antonio piccolo precedente l'ordine del sona (!) delle campane et letta ditta scrittura se alcuno vorrà (fol. 226r) parlar in contrario, ó in favor el possa far dopoi si venga alla ballottazione, e tutto quello sarà deciso e preso per la magior parte delle ballotte sia fermo et valido sotto pena alli ditti Procuratori et Gastaldi qual contrafarrano al ditta ordine di ducati dieci per cadauno da esserli tolti irremissibilmente et applicati la metà alla preditta Scola et l'altra metà al clarissimo Conte qual fara esequione.

Decimo: Item acciò ditta Scola per la soprascritte operazioni Sante se possi mantegnir se statuisse che tutti quelli cosi Vomini come Donne, che vorranno entrar in ditta Santa Confraternità, siano tenuti et obligati sborsar alli Gastaldi de ditta lira una che sarà il integro per pagamento di ditta fradagia, nè essi Gastaldi possono scriver in li libri alcuno, nè fratello nè sorella, se prima integralmente non saranno sborsata lira una sotto pena di privazione de suoi offizii, et de lire 5 de piccoli da esserli tolti imediate irremisibilmente et applicate alla ditta Scola.

Undecimo: Item acciò in ogni tempo si possa veder il numero de fratelli et sorelle li soprascritti Procuratori e Gastaldi comprar debbano delli danni di ditta Scola un Libro di carta buona, qual sia chiamato la madrigola coperto di tavole, et coro, et della quantità di carte come meglio li parrerà. In la qual madrigola siano prima de per man d'uno buon scrittor scritti tutti li presenti capitoli ad litteram senza alcuna diminuzione. Dapoi siano notadi per ordine tutti li fratelli e sorelle, lassando il luoco da esser notadi quelli che alle zornade intravanno, scrivendo et annotando separatamente in ditto libro le sorelle quali intravanno, notando ancora in ditto libro tutti

quelli Procuratori et Gastaldi quali per tempo saranno, et notando, il di et millesimo di quel tale si vorrà metter in ditta fraterna, acciò si possa saper sotto di qual è posto.

Duodecimo: Item ditti Gastaldi debbano comprar doi altri libri di carta bombasina di tenir li conti dell'intrada et spesa di ditta fraterna, li quali libri stiano serrati sotto le prefatte due chiave, ma quando accaderà in quelli scriver tutti li doi Gastaldi li possano tuore li quali fedelmente et legalmente scriver debbano tutti li danari, robbe, et ogni altra cosa, che intrarà in ditta Scola over fradagia et per il simile tutte le spese d'essa scola.

Decimoterzo: Item perche la carità è madre e fondamento di tutte le virtù e molto piace à Dio, et senza quella non si puo aquistar il Paradiso, però quandomunque occorerà la morte di alcun fratello ò sorella, così de poveri, come de richi, tutti li altri fratelli e sorelle siano obligati non eccetuando alcuno accompagnar ditti fratelli aut sorelle morte sino alla sepoltura, pregando il Signor Iddio per l'anima de tal defunto, salvo chi da giusto impedimento sarà impedito, sotto pena di soldi due per cadauna volta che mancarano da esserli tolti irremisibilmente.

(226v)

Decimoquarto: Item acciò meglio ditta santa Confraternità qual è poverissima come à tutti è noto si possi sostentar et mantener, sia statuido che tutti li fradelli (!) et sorelle di ditta nostra Scola per tempo veniranno à morte li eredi e successori loro obligati siano come secondo il consueto della nostra fraterna, et agiutar di pagar l'esequio di Poveri soldi uno per fratello alla ditta Scola, et nel giorno della sua sepoltura uno torzo de peso de una lira et una lira de candelle.

Decimoquinto: Item perche sempre chiamandosi la Scola per qualche occorenza non si pol (!) hauer tutti li fratelli per tanto sia statuito, che ditta fradagia s'intenda esser redutta con il numero delle ballotte XXX (trenta) omnibus computatis.

Decimosesto: Item che perche in ditta chiesa s'attrova ab antico una Confraternità sotto titolo di Santo Antonio piccolo, però si dichiara se ditta fraterna si vorrà unir con la presente Scola graciosamente sia acetata dichiarando, che tutti quelli, che si attrovarano scritti in ditta Scola di Santo Antonio piccolo siano etiam confratti della presente Scola del Lacrimoso Crocefisso, li qual fratelli et sorelle de Santo Antonio piccolo, siano obligati pagar in tutto al presente fino la summa de lire una mettendoli à conto de ditte lire una tutto quello, che haveranno fino al presente pagato alla ditta fraterna di Santo Antonio, nel più possano esser molestati, le qual tutte doi fraterne s'intenderanno unite ut supra, et quelle si habbano governar con li modi, ordeni et capitoli soprascritti, nec aliter, nec alio modo non partecipando unitamente tutti li beni, intrade, et spese ut supra ordinate, et quelle per tempo si ordinaranno, et se per cose ditta fraterna di Santo Antonio piccolo unir non si vorrà con la presente fraterna: dita scola del Santo Antonio piccolo goda li suoi antichi privilegi, governi, utilità, intrade et spese separatamente, come fino al presente hà fatto, ne per la presente nuova, et santa Confraternità del glorioso lacrimoso Crocefisso se intenda esser stata fatto alcun pregiudizio, ma sia conservata in tutto, come fin ora è stato.

Decimosettimo: Item per indur tutti a magior devozione che ogni uno più volentieri entri in ditta santa Scola si statuisse, che li Gastaldi di ditta Scola quali per tempo saranno siano obligati in perpetuo per onoranza dar ogni anno dalli beni di ditta fraterna nel giorno de Santa Maria Ceriola ad ogni uno delli due procuratori de ditta Scola uno candelotto per uno di onze quatro per cadauno candelotto di cera qual piacerà alli ditti Gastaldi, et alli altri fratelli e sorelle una candella de onze due per cadauno e cadauna, e cosi si oservarà da tutti fedelmente à laude de Dio e tutte sue santissime lacrime e della sua madre Imaculata Sempre Vergine Maria. Laus Deo. Amen.

(229r) Capitoli stabiliti 16 Dicembre 1765 in aggiunta alla sopraditta madrigola.

Primo: Che nell'avenire il Gastaldo non possi annotare niuno per fratello se non haverà la cappa violetta di lana compagna ad altri confrateli, et un candelotto di cera di libbre due e cosi tanto il fratello, quanto la sorella dovrà pagare nel suo ingresso lire quatro (L 4) in pena stabilita nella madrigola al gastaldo contrafacente.

Secundo: Che nell'avenire ogni fratello debba pagare per luminaria ogni primo Venerdi del mese soldi quatro, et ogni sorella soldi due li quali non pagando l'intrero fino il giorno di Santa Croce 14 Dicembre quel tal fratello, ò sorella che non pagará, dovrà esser dal gastaldo cassata, e depenata irremissibilmente, ne potra rimettersi sino che non haverà pagato l'intrero del suo debito.

Terzo: Che tutti li fratelli dovessero vadonarsi in Chiesa à sono di campana in occasione delle processioni, o di accompagnamento di qualche cadavere, per trasportarsi alla Cathedrale, e clero possano fare quella tal processione, ò accompagnare alla sepoltura di qualche Confratello, ò Consorella o di qualchedun altro, che per pagamento la Scola dovesse accompagnarlo, in pena di soldi cinque per cadauna volta à chi non intravenisse, li quali douranno essere subito riscossi dal Gastaldo, salvo il leggitimo impedimento, qual dovrà essere ricognosciuto dalli signori Procoratori, e non pagando quel tal fratello la sua mancanza per la terza volta, sia dal gastaldo depenato e cassato dalla Confraternità.

Quarto: Che il nostro Capellano sia in debito di celebrare la santa messa in agonia d'ogni confratello, o consorella, con recitare le orazioni, che devono essere fatte in tal incontro, e non potendo celebrare la ditta messa per qualche improvviso accidente, la celebri nel giorno dello obito la matina abbonara con recitare subvenite Santi Dei: Al quale il Gastaldo dovrà dare ogni volta per ellemosina soldi venti, e tutte queste ellemosine si dovranno cavare dalle luminarie, che pagano li fratelli e le sorelle.

Li sopraditti capituli furono convalidati e conbrobati da Sua Eccellenza Conte con un suo decreto come si rimarca nella suditta madrigola.

Ego mansionarius, et cancelarius capitulari + Alexander Bonicedi – de comissione venerabili Capituli ex madrigola confraternitatis Sancti Crucis lacrimose capitula hec in presenti Liber parvi et fideliter descripsi, in quarum fidem me subscripsi nomine.

Prilog 2. Izvadak iz apostolske vizitacije vizitatora za Dalmaciju, veronskog biskupa Agustina Valiera i njegova zapažanja o stanju crkve Sv. Križa i rapske bratovštine Sv. Križa proplakanog iz 1579. godine.

ASV, Congregatio Vescovi e Regolari, Visita Apostolica Agostino Valier, Visitatio Arbensis, kut. 80, fol. 18r

Visitatio Ecclesiarum Ciuitatis Arbensis

Ecclesia Sanctae Crucis est de collatione ordinarii, beneficium simplex. Rector est dominus Archidiaconus. Redditus sunt ducati duo. In dicta ecclesia sunt duo altaria consecrata, altare maius est ornatus palla honorifica, duobus angelis aureatis, candelabris ferreis, tribusque tobaleis, pallio ex corio puluino pro missale. Altariolus nudus.

Ordinata

Primum. Prouideatur tabella secretorum et imex in media altaris;

Secundum. Amoueatux vexilus ponatur in ecclesia. Aprentur value, fiat spere ad fenestras. Ecclesia teneatur clausa.

ASV, Congregatio Vescovi e Regolari, Visita Apostolica, Agostino Valier, Visitatio Arbensis, kut. 80, fol. 35r

Visitatio Confraternitatum et Hospitalis Arbensis, Il Crucifisso Lacrimoso alius Santa Croce

Non ha tenuto conto alcuno che si possi uedere. Ha entrata ma poca di campi, et uigna, et ha alcuni animali, che si spendono in seruitii pii et della chiesa, in reliquis recte, si ha fatto mandato che tenghino un libro particolare doue scriuino sopra, á partita per partita tutto quello che cauano di elemosine, et intrate, et all'incontro quello che spendono di posta in posta, et di tempo in tempo. Et si ha incaricato alli gastaldi moderni, et procuratori moderni, et che per l'auenir sarano che curino di scoder li crediti vecchi della fraterna da gastaldi che sono debitori, per che ne ne sono alquanti et che diano i conti al vescouo.

Zrinka Novak

About a Miraculous Event and the Founding of the Confraternity of the Holy Weeping Cross in Rab in the Second Half of the Sixteenth Century

Summary

Based on various types of sources (the statute of the Confraternity of the Holy Weeping Cross, Rab's notarial records, the apostolic visitation of Augustine Valier from 1579 and some narrative sources, such as the *Great Camphor Chronicle* by Fr. Odoriko Badurina), the author analyses the influence of the supernatural event from December 1559 (when the crucified Christ from the altarpiece wept) on the changes in the piety of the denizens of the commune of Rab *in the second half of the sixteenth century*. This miraculous event greatly influenced on the increased phenomenon of piety of the entire community, which manifested itself through the founding of the Confraternity of the Holy Weeping Cross in the city church of Saint Anthony, changing the patronage of the church (from 1560) into the church of the Holy Cross, the establishment of regular liturgy in the church and the proclamation of the feast of Christ's tears (the Weeping Christ) on 14 December, which has since then been celebrated in the territory of the Diocese of Rab. Among others, the author analyses unpublished Rab's notarial records (mostly the last wills), in which is notable the intimate devotion of the inhabitants of the commune of Rab to worshiping of Christ's passion and his tears, mostly through the membership of individuals in the newly founded confraternity and the testamentary legacies *ad pias causas* in favour of the confraternity and the church of Holy Cross. This essay demonstrates the crucial role of the miraculous image in shaping the devotional experience of the faithful, regardless whether they were patricians, commoners, peasants, clerics, laymen, men or women. The paper also performs a comparative analysis of similar phenomena in other eastern Adriatic communes and find out that the Rab phenomenon is not unique, but fits into the general religious trends and the frameworks of "popular" piety and devotion at the turn of the late Middle Ages and the early modern period. Finally, in the appendix of the article a transcription of the statute of the confraternity (from 1560 and 1765), from the confraternity book is given, as well as excerpts from the visitation of the confraternity and the church of the Holy Cross of Apostolic Visitor Augustine Valier from 1579, recorded as a part of his visit to the Diocese of Rab.

Key words: miraculous image, Confraternity of the Holy Weeping Cross, Commune of Rab, Early Modern Age, Statute